

Ćudoredni odgoj u pedagoškom djelovanju Marije Jambriřak

Pađen, Marin

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:602868>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-16**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij: Pedagogija i povijest, nastavnički smjer

Marin Pađen

Čudoredni odgoj u pedagoškom djelovanju Marije Jambrišak

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Mirko Lukaš

Osijek, 2020.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za pedagogiju

Diplomski studij: Pedagogija i povijest, nastavnički smjer

Marin Pađen

Čudoredni odgoj u pedagoškom djelovanju Marije Jambrišak

Diplomski rad

Područje društvenih znanosti, polje pedagogija, grana nacionalna povijest
pedagogije

Mentor: izv. prof. dr. sc. Mirko Lukaš

Osijek, 2020.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 30.9.2020.

Marin Pustić, 0122219386

ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

Tema diplomskog rada je analiza sadržaja ćudorednog odgoja u pedagoškom djelovanju Marije Jambrišak. Cilj ovoga rada je prepoznati moralni sustav vrijednosti koje je zastupala Marija Jambrišak u svom vremenu i o kojem je pisala. Prikazom biografije Marije Jambrišak donosi se kontekst stvaranja njezina djela i odgovor na pitanje je li Marija Jambrišak kompetentna osoba koja smije ili može pisati o moralnom odgoju i pristojnom ponašanju. Pregledom povijesne literature upoznat ćemo se sa znamenitim osobama promatranog vremena koji su imali utjecaja na stavove Marije Jambrišak. Isto tako će se opisati osobe koje su utjecale na razvoj njezinih pedagoških ideja. Rad analizira literaturu Marije Jambrišak, a posebice djelo „O pristojnom vladanju u svim životnim prilikama“. U radu se uspoređuju razlike u moralnom odgoju i vrijednostima između muškaraca i žena, te među pripadnicima različitih staleža. Ovim se radom pokušava dobiti odgovor o povezanosti moralnog, odnosno ćudorednog odgoja s pristojnim ponašanjem pojedinaca. Rad analizom sadržaja povijesne literature donosi opće poglede promatrane autorice na odgoj i vladanje pojedinaca u promatranom razdoblju.

Ključne riječi: ćudoredni odgoj, Marija Jambrišak, moralne vrijednosti, pristojno vladanje

Sadržaj:

Sadržaj:	5
Uvod	1
I. TEORIJSKI DIO	3
1. Djetinjstvo i školovanje Marije Jambrišak	3
2. Stjecanje praktičnih kompetencija za rad u školi	5
3. Odlazak na studij u bečki Pedagogijum	7
4. Društvene prilike i stanje hrvatskog školstva promatranog razdoblja	10
5. Marijin povratak u Hrvatsku	13
6. Doprinos Marije Jambrišak nacionalnoj pedagogiji	16
6.1. Sudjelovanje na I. općoj hrvatskoj učiteljskoj skupštini	17
6.2. Borba za ravnopravnost ženskog obrazovanja	18
6.3. Pedagoška djela Marije Jambrišak	19
6.4. Suvremene ideje	20
7. Razdoblje diferenciranog obrazovanja djevojčica	23
II. METODOLOGIJA	25
1. Predmet istraživanja	25
2. Cilj istraživanja	26
3. Zadaće istraživanja	26
4. Problemska pitanja	26
5. Metode istraživanja	26
6. Instrumentarij	27
7. Uzorak	27
III. RASPRAVA	28
1. Analiza ćudorednog odgoja u knjizi „O pristojnom vladanju u svim životnim prilikama“	28
1.1. Ćudoredno ponašanje u obitelji	29
1.2. Djeca u obiteljskom odgoju	32
2. Ćudoredno ponašanje u tužnim i veselim obiteljskim prilikama	36
3. Društvena etika i moral	38
3.1. Šutljivost i ljubav prema istini	40
3.2. Dobar domaćin i dobra domaćica	41
3.3. Pozivi i posjeti	42
3.4. Ophođenje u društvenim interakcijama	43
3.5. Odnosi poštovanja u društvenim interakcijama	45

4. Pristojno vladanje u javnom i poslovnom životu	48
5. Pismena komunikacija i oslovljavanje	52
6. Dužnosti prema domovini i samome sebi	53
7. Pogled autorice na odgoj i vladanje	55
Zaključak	56
Literatura	58
Summary	61

Uvod

Funkcioniranje i djelovanje ljudi unutar društva moguće je uz upotrebu i poznavanje naučenog skupa pravila ponašanja i vrijednosti kojih se određeno društvo drži i poštuje. Postavljena društvena pravila su moralni kodeks društva i svako društvo ima svoja pravila i svoje vrijednosti koje želi razviti. Moralne vrijednosti se razlikuju prostorno i vremenski. Kako bi se preporučena pravila i vrijednosti naučile potreban je moralni, odnosno čudoredni odgoj. Važno je vidjeti koje su se vrijednosti i pravila ponašanja poticala tijekom povijesti i što se od promicanih pravila promijenilo do danas, kako bi se moglo odrediti u kojem se smjeru naše društvo s pozicija morala usmjerava. Isto je tako, bitno vidjeti koja su moralna pravila i vrijednosti ostala ista do danas u našem društvu, točnije koja su u njemu ukorijenjena i čine njegove temelje. Pojedine vrijednosti su društvena konstanta i nije ih tako lako promijeniti.

U drugoj polovici 19. stoljeća još je uvijek na našim prostorima snažno patrijarhalno društveno ophođenje, ali baš u to vrijeme javlja se i pitanje ženske emancipacije kako u obrazovanju, tako i u ostalim društvenim sferama. Ubrzo nakon toga pojavljuje se i njihova emancipacija na radnim mjestima za koja su se osposobile. Stoga je zanimljivo vidjeti koliko je moralni odgoj djevojčica različit od moralnog odgoja dječaka, kao i koje vrijednosti su u promatranom vremenu poticane u odgoju djevojčica, a koje kod dječaka. Društvo je još uvijek bilo staleški podijeljeno pa je potrebno promotriti jesu li vrijedila ista pravila za sve staleže ili su različiti staleži njegovali i prednost pridavali različitim moralnim vrijednostima. Potrebno je utvrditi što sve utječe i na koji se način provodi onovremeni moralni odgoj, kako bi uvidjeli njegove prednosti i nedostake te ih mogli usporediti s današnjim moralnim odgojem.

Pišući ovaj rad postavljamo sebi pitanje: imaju li moralne vrijednosti promovirane u povijesti utjecaj na današnjih razvoj moralnih vrijednosti i uvjerenja? Smatramo da imaju. Stoga ovim radom želimo utvrditi koje su to trajne vrijednosti kao i one koje su bile podložne vremenskim promjenama. Zanimljivo je iz povijesne perspektive vidjeti koji su to razlozi postojali koji su utjecali na narod da je određena pravila pristojnosti i moralnih vrijednosti morao učiti i pamtiti. Analizom sadržaja dostupne povijesne i pedagoške literature vidjet ćemo koliko su moralna pravila bila stroga i koje su posljedice njihovog nepoštovanja, kao i je li postojalo pravilo koje je omogućavalo izuzetke kod poštivanja određenog pravila. Sadržajima moralnog odgoja koji se promatra u ovom radu dobit će se i odgovori na pitanje kako se društvo odnosilo prema bolesnicima, siromasima i marginaliziranim skupinama.

U prvom poglavlju ovoga rada biti će riječi o životu Marije Jambrišak, od njenog djetinjstva preko njezina osposobljavanja za učiteljicu, studiranja u bečkom Pedagogijumu, te

opsegu djelovanja sve do njezine smrti. Budući da je vrlo važno smjestiti stvari u kontekst vremena, u ovom poglavlju će se donijeti i pregled društvenih prilika i stanje školstva u vremenu u kojem djeluje Marija Jambrišak. Rad će prikazati i doprinos Marije Jambrišak nacionalnoj pedagogiji kroz sudjelovanje na I. općoj hrvatskoj učiteljskoj skupštini i borbu za ravnopravnost žena u obrazovanju i društvu. Prikazat će se i pedagoška djela Jambrišakove te suvremene ideje koje ona donosi kroz svoja djela.

Drugo poglavlje definira metodologiju istraživanja ovoga rada. Predstavljeni su predmet i cilj istraživanja te njegove zadaće. Iznose se problemska pitanja kojima se rad bavi.

Treće poglavlje rada se bazira na samoj analizi ćudorednog odgoja u pedagoškom radu Marije Jambrišak. Definiraju se glavne ćudoredne vrijednosti i zakoni svakog pojedinog člana obitelji. Također, rad se bavi i analizom moralnih zakona u raznim društvenim situacijama kao što su rođendani, krstítke, ali i smrt. Analiziraju se i moralne norme odnosa između osoba različitih staleža te odnosa zaposlenika i njihovih nadređenih. Predočen je i moralni kodeks u odnosu djece prema roditeljima i učiteljima.

Doprinos ovoga rada je u tome što donosi korelaciju moralnih normi i vrijednosti sa pristojnim ponašanjem. Kako rad spada u domenu nacionalne povijesti pedagogije, doprinosi razumijevanju moralnih normi i vrijednosti na našem prostoru pred kraj 19. stoljeća, kao i bolje razumijevanje razvitka moralnih normi i vrijednosti u našoj domovini.

Hvala mom mentoru izv. prof. dr. sc. Mirku Lukašu, koji mi je puno pomogao oko odabira teme i oko njezina uobličenja u ovaj rad. Zahvaljujem mu se na susretljivosti i odličnoj suradnji pri izradi ovog rada.

I. TEORIJSKI DIO

1. Djetinjstvo i školovanje Marije Jambrišak

Marija Jambrišak rođena je 5. rujna 1847. u Karlovcu. Bila je sedmo dijete Ivana Jambrišaka, inače nižeg gradskog činovnika i majke Katarine, rođene Jasbić. Marija je bila najmlađe dijete od šest sestara i brata Janka. Otac joj je umro vrlo rano pa je u Marijinom životu majka imala vrlo snažan utjecaj kako na nju tako i na ostale sestre i brata. Za vrijeme boravka u Karlovcu majka je radila do kasno u noć i teško ih je prehranjivala (Ogrizović, 1979.) Upravo je ovakav način života bio razlogom što ih je majka teško uzdržavala pa je obitelj 1853. godine odselila u Zagreb. Tamo su se nastanili u Demeterovoj ulici. Marija je tada imala samo šest godina, a to je bilo vrijeme i za polazak u osnovnu školu. Mariju je škola od početka školovanja vrlo zaintrigirala i postala joj zanimljiva. To nam najbolje dočarava citat Jagode Truhelke iz Spomenice Mariji Jambrišak: „*Bistra pamet i hitro shvaćanje učiniše da joj nauka posta laka i mila zabava*“ (Ogrizović, 1979, 16).

Iako je bila vrlo uspješna u školi, Marijina se priroda često bunila i opirala tadašnjoj klimi u našim školama. Marija je često dobivala pohvale za ocjene, ali je isto tako često dobivala i drastične kazne koje su tada u školama bile u širokoj uporabi. Možemo reći da je ona imala prilike upoznati sve mehanizme tadašnjeg školskog sustava za suzbijanje nepoželjnog ponašanja i školskih prijestupa. Najčešće bi joj povrh glave savijali znakove u obliku crvenog jezika, što je bio simbol za brbljivost (veliki jezik za veliku brbljivost, a manji jezik za manju brbljivost). Ponekad bi joj na leđa izvjesili pisanku zbog neurednog pisanja, a katkada dasku s nacrtanom guskom ili magarećom glavom. Najteže je podnosila stajanje pred cijelim razredom ili čak mimohod pred svim razredima kao kazne zbog nekih težih prijestupa. Nije bila rijetkost da je morala klečati na starom i hrapavom podu učionice ili sjediti u klupi na dnu učionice, odnosno „magarećoj klupi“. Od nastavnih predmeta najviše joj je muke zadavao ručni rad i to ne sav ručni rad, već pletenje, a najviše je prezirala pletenje čarapa. Upravo sva ova iskustva će imati velik utjecaj na Marijine prijedloge koje će ona iznijeti na I. hrvatskoj učiteljskoj skupštini 1871. godine (Ogrizović, 1979).

Marijina ljubav prema školi izrasla je u želju da nakon završene osnovne škole postane učiteljica i upiše učiteljsku školu. Ipak, u to vrijeme je bila premlada, pa je po želji majke ponavljala četvrti razred u samostanu sestara Milosrdnica. Ovim ponavljanjem je trebala utvrditi stečeno znanje u osnovnoj školi, steći godine za učiteljsku školu, kao i malo fizički ojačati. Nakon

ponovnog završetka četvrtog razreda, ona istom tom samostanu nastavlja dvogodišnje školovanje u učiteljskoj školi. Sve financijske obveze za školarinu i internat preparandije plaćao je tadašnji zagrebački biskup Juraj Haulik (Ogrizović, 1979). Iz dana koje je provela u samostanu, Marija Jambrišak se rado sjeća sestre Hildegarde i sestre Anđele koje su joj bile uzor stručnog rada i odnosa prema učenicama. Njihov pristup sastojao se od poticanja natjecanja u radu, učenju i disciplini. Ipak, iako su samostanska pravila bila vrlo stroga, Marija je i u samostanskom internatu izvodila razne nestašluke. Tako je sa svojim kolegicama noću lutala po samostanskim hodnicima (iako su noću učenice morale biti u svojim sobama), skrivale su se pred časnim sestrama, izbjegavale pravovremeno dolaženje u spavaonice, a znale su i izlaziti iz kruga samostana, što je bilo najstrožije zabranjeno. Zbog takve prirode djevojke su učile noću uz svjetlo svijeće jer su željele završiti školovanje s odličnom ocjenom, a učenje noću je isto tako bilo zabranjeno (Ogrizović, 1979).

2. Stjecanje praktičnih kompetencija za rad u školi

Završila je Marija Jambrišak učiteljsku školu sa 16 godina, a to je i opet bilo premalo kako bi sama radila. Stoga su joj ponudili da neko vrijeme radi u samostanu kod sestara Uršulinki u Varaždinu. Ovaj posao je morala obavljati besplatno, ali joj se to računalo kao određena vrsta prakse prije nego što može samostalno raditi u razredu. Ispočetka joj je ovo bilo vrlo teško, budući da se morala rastati od obitelji i otići iz Zagreba. No nije joj preostajalo ništa drugo, osim da prihvati izazov i započne raditi. Već na samom početku Jambrišak osvaja naklonost svojih učenica, ali i njihovih roditelja, kao i svojih kolegica i časnih sestara. U prvoj godini svoga rada Marija se istaknula u nastavničkom zboru, što se najbolje vidi na završnim školskim svečanostima pred mnogobrojnim građanima kada ju je inspektor i kanonik Sladović pohvalio i uvrstio na prvo mjesto među mladim učiteljicama pa čak i među starijima (Ogrizović, 1979).

Od kotarskog nadzornika Blaža Ivelića 24. svibnja 1865. godine dobila je izvrsnu svjedodžbu koja glasi: „*Svjedočba kojom vierodostojno potvrđujem, da je Marija Jambrišak, učiteljica... kroz tečaj školske godine 1864/5. na glavnoj učioni dievojačkoj u Varaždinu u četvrtom razredu mladež u hervatskom jeziku i ostalih predmetih i propisanih veoma dobro, revno i posve izvrsnim načinom... sa osobitom vieštinom i nježnostju podučavala i poradi toga podpuno si priznanje od svojih predpostavljenih pribavila i nadalje u društvu svagda i svagdi tako se ponašala da glede ćudorednosti najveću preporuku zaslužuje tako kao i radi svojih umnih sposobnosti*“ (Ogrizović, 1979, 19). Dakle ovdje možemo iščitati kako Marija Jambrišak nije dobila pohvale samo zbog svog odličnog nastavničkog umijeća, već je primila priznanje i za ćudoreдно ponašanje, odnosno služila je kao primjer ponašanja svojim učenicama i društvu u cijelosti.

Ovaj početni uspjeh zasigurno joj je dao motivaciju za nastavak svog nastavničkog rada. Nakon što je dobila priznanja za svoj početni rad, Marija Jambrišak se vraća u Zagreb gdje očekuje državno namještenje. S 18 godina života, 1865. godine polaže Marija učiteljski ispit u Zagrebu. Na ovom ispitu pokazuje ona izvanredno teorijsko i praktično znanje, usmeno i pismeno te dobiva svjedodžbu kojom postaje učiteljica. Svjedodžba je izdana 13. kolovoza 1865. godine, a jedan od potpisnika je bio i dr. Franjo Rački. Bio je ovo jedan od velikih uspjeha mlade Marije koja iskazuje oduševljenje svojim odgajateljskim pozivom (Ogrizović, 1979).

Tekst svjedodžbe glasi: „*prigodom pismenog i ustmenog izpita glede njezine učiteljske vieštine preduzetog, dokazala je svoju podpunu sposobnost za samostalnu učiteljsku službu u glavnih početnih školah sa hervatskim i nemačkim naučnim jezikom, i radi toga može se kao učiteljica za takve škole predložiti*“ (Ogrizović, 1979, 20).

Nakon još jednog uspješnog priznanja svog rada 8. svibnja 1867. godine dobiva Marija u Krapini svoje prvo samostalno učiteljsko mjesto. Na ovom radnom mjestu kao i na prethodnima je odmah svojim radom zadobila povjerenje i ljubav učenica. Jagoda Truhelka piše kako su mnogi učitelji takvo povjerenje i ljubav dobivali tek nakon dugotrajnog rada s djecom, a Marija Jambrišak odmah uspostavlja bezuvjetnu poslušnost djece. Truhelka to pripisuje samoj ličnosti Marije Jambrišak koja odmah po nastupu u službu dobiva pohvale za svoj požrtvovni i nesebičan odgojno-obrazovni rad i svoje opće ponašanje kao pučke učiteljice. No, to nije ostalo samo na usmenom priznanju već je na kraju njezine prve samostalne godine rada Janko Bedenko, ravnatelj učionica na području Krapine, u svjedodžbi napisao kako je Marija vrlo dobro sve školske predmete djeci predavala i da s djecom postupa umjereno i da ne gleda na trajanje škole, već i duže ostaje u školi kako bi zanemarena djeca ostvarila što veći napredak (Ogrizović, 1979). Svojim daljnjim radom ona u Krapini stječe povjerenje i simpatije građana i svojih kolega. Kako su rasle simpatije građana tako joj se otvaraju vrata okolne zagorske vlastele. No Marija Jambrišak ne zanemaruje sirotinjske domove, već ih obilazi zanimajući se za uvjete života i rada svojih učenica. *„Iako je imala relativno malu plaću i živjela skromno kao i ostali učitelji, a osobito učiteljice, bila je ponosna, pravedna i vrlo je savjesno obavljala svoju službu ulažući u nju sve svoje znanje i ljubav prema djeci, s jasnom namjerom da postigne što bolje odgojne i obrazovne rezultate.“* (Ogrizović, 1979, 23)

Za svoj rad ona i dalje dobiva pohvale pa tako Eduard Fink, školski kotarski nadziratelj, u svjedodžbi od 11. lipnja 1869. godine piše da Jambrišak *„vjerodostojno svjedoči, da je u zvanju svom vješta, pomnjiva, točna i revna, i to taki u obučavanju propisanih predmetih učevnih kao i u ženskih radnjah, u obćenju puka i obučavanju s djecom si povjerenom piazna i nježna, te si je i u i izvan škole znala pribaviti ljubav i privrženost djece roditeljah i sl. poglavarstva svojim izglednim ljubežljivim i nabožno-čudorednim vladanjem, stoga je sovjesno preporučiti i ovim sviedočbu izdati mogu.“* (Ogrizović, 1979, 23). Ovim se dokumentom još jednom pokazuje moralna veličina lika Marije Jambrišak u kojem se ističu pohvale za njezin odličan odgojno-obrazovni rad i pohvale za ponašanje prema okruženju u kojem radi.

U vrijeme kada je Marija Jambrišak radila kao učiteljica, bilo je uobičajeno da se učiteljima nose pokloni, no ona se tome energično protivila. O tome najbolje govori i jedna anegdota iz njezina života. Jednoga dana na svome stolu u školi pronašla je korpu trešanja. Marija Jambrišak je odmah rekla kako bi bilo šteta da ona to sama pojede, a zasigurno ima djece koja u svome vrtu nemaju trešanja. Zatim je tu korpu trešanja istresla na stol pred djecu na njihovo čuđenje i zajedno su pojeli trešnje. Ova nam anegdota opet potvrđuje da Marija Jambrišak nije bila osoba koja je djecu odgajala ispraznim riječima, već je svojim konkretnim djelima i primjerom djeci bila moralni uzor (Ogrizović, 1979).

Svi njezini postupci govore o već tadašnjoj težnji za boljim položajem učitelja i učiteljica u društvu. Stoga se ona povezuje s učiteljskim pokretom pod vodstvom Ivana Filipovića koji u Hrvatskoj snažno raste tih godina. Marija Jambrišak osobno teži stručnom usavršavanju, želi usvajati nova znanja, ali isto tako ta znanja prenositi na druge pa se opredjeljuje za ono što je napredno, pravedno i istinito. Posebno se zalagala za rješavanje problema školovanja učiteljica i nedostatke obrazovanja u samostanskoj učiteljskoj školi, jer je tada smatrala da takvo obrazovanje učiteljica ne odgovara duhu vremena, a ni potrebama stvarnog života u što se i sama uvjerila tijekom svog učiteljskog školovanja (Ogrizović, 1979).

3. Odlazak na studij u bečki Pedagogijum

Godine 1871. teku pripreme za I. opću hrvatsku učiteljsku skupštinu, a Marija Jambrišak prati pripreme i piše prve dopise za „Napredak“. Kada je započela ova skupština povijesna za hrvatsko učiteljstvo, Marija Jambrišak sudjeluje na njoj kao delegat iz Krapine. Njezin zadatak je bio da pročita dvije rezolucije Gospojinskog odbora, koje su u stvarnosti bili njezin prilog radu ovog skupa. O sadržaju ovi rezolucija biti će riječi nešto kasnije u radu. Izlaganje Marije Jambrišak posebno se dojmilo Ivana Filipovića i dr. Friedricha Dittesa, direktora Pedagogijuma u Beču. Friedrich Dittes je odmah predložio Mariji mogućnost pedagoškog usavršavanja na tada poznatom i prestižnom Pedagogijumu u Beču. Marija Jambrišak, tada 23-godišnja pučka učiteljica, bila je izrazito obradovana ovom ponudom. Odobrenje iz Pedagogijuma je došlo vrlo brzo, no problem su bile financije. Marija Jambrišak zatražila je stipendiju od hrvatske vlade, no bila je odbijena. Ovo je bio razlog njezina vrlo velikog razočaranja pa je napustila učiteljsko mjesto u Krapini i vratila se u Zagreb, u obitelj svog brata Janka (Ogrizović, 1979).

Ona i ovaj puta, odlazeći s ovog radnog mjesta, dobiva pohvale za svoj rad u školi, ali i za svoje čudoredno ponašanje izvan škole. Poglavarstvo slobodnog i kraljevski povlaštenog trgovišta u Krapini izdalo joj je svjedodžbu koja glasi:

„Sviedočba.

Kojom se Mariji Jambrišak ovim priznaje da ona na djevojačkoj učionici u Krapini kao privremena učiteljica od 8. svibnja 1867. službuje, te u svom podučavanju se je kroz to cijelo vrijeme izvrstnom, tačnom i marljivom pokazala, a i u čudorednom političkom i društvenom obziru onako ponašala da je ovo poglavarstvo šnjome svagda i u svakom obziru posve zadovoljno bilo: čega radi si za ugodnu dužnost smatra rečenu gosp. Mariju Jambrišak kao vrlo i za glavne učionice izvrstnu učiteljicu i blagu odgojiteljicu najtoplije preporučiti“ (Ogrizović, 1979, 26).

Uz navedenu Svjedodžbu dobiva ona još jednu pohvalnu svjedodžbu i to od uprave trirazredne djevojačke škole u Krapini u kojoj je radila. Ova svjedodžba također potvrđuje njezine sposobnosti u učionici, kao i njezinu čudorednost izvan nje: *„...i da je uz svoju temeljitu i zanimljivu obuku, blago i okretno postupanje, mnogo svojom učevnošću i posluhom napram prestojećem poglavarstvu svoje vrle sposobnosti zasvedočila, da se... vazda i odlično čudoredno ponaša“ (Ogrizović, 1979, 26).*

Povratkom u Zagreb odlučila je Marija zatražiti pomoć biskupa Josipa Jurja Strossmayera. Ona uz pomoć Franje Račkog i Ivana Filipovića šalje pismo biskupskoj kancelariji u Đakovu. Ubrzo nakon slanja pisma, dobiva ona jednokratnu stipendiju od 400 forinti čime joj je bio osiguran odlazak na školovanje u Beč za određeno vrijeme (Ogrizović, 1979).

Marija Jambrišak je stigla u Beč 5. listopada 1871. godine, gdje je odmah po dolasku dočekuje problem sa smještajem. Njezina stanodavka nije u stan htjela primiti Hrvaticu. Upoznavši

ju bolje, stanodavka ipak popušta i pristaje na najam stana kako bi ona konačno bila spremna posjećivati Pedagogijum. Prvu godinu bila je Marija jedina žena među slušačima ove više škole i jedina žena u Austro-Ugarskoj koja je studirala na ovoj pedagoškoj ustanovi. Početak studija je bio vrlo težak jer nije imala potrebno predznanje, a posebno teško joj je išla nastava njemačkog jezika, književnost i matematika.

Na sreću su sačuvane upisnice kolegija Marije Jambrišak, pa danas možemo vidjeti koje kolegije je slušala po akademskim godinama. Godine 1871./2. slušala je prirodopis (2 sata tjedno), fiziku i kemiju (2 sata tjedno), svjetsku nauku i nauku o domovini (2 sata tjedno), antropologiju (2 sata tjedno), teorijsku i historijsku pedagogiju (4 sata tjedno) i metodiku (2 sata tjedno). Ove iste premete je upisala i u školskoj godini 1872./3. uz dodatak njemačkog jezika i književnosti (3 sata tjedno). Zadnje školske godine, dakle 1873./4. uz sve navedeno upisuje i svjetsku povijest i povijest Austro-Ugraske (3 sata tjedno), te muziku (4 sata tjedno). Kako bi se što bolje snašla na ispitima i budući kako su ju navedeni predmeti mučili, Marija uzima privatnu poduku iz njemačkog jezika, književnosti i matematike, a dobiva i pomoć Friedricha Dittesa. Plaćanjem privatne poduke je ubrzo potrošila novac stipendije, pa Marija ponovno šalje Saboru molbu za stipendiju koju ovaj puta dobiva u iznosu od 400 forinti. Zbog svih troškova sjeća se Marija kako se često odricala hrane i ostalih potreba kako bi skupila novac za udžbenike i priručnike. Vremenom je ona kupujući potrebnu literaturu u Beču uspjela sakupiti osobnu knjižnicu (Ogrizović, 1979).

Godine 1871. održavala se u Hamburgu učiteljska skupština za koju je Marija Jambrišak dobila od J. J. Strossmayera pomoć od 250 forinti kako bi se priključila delegaciji hrvatskih učitelja koji su se uputili na skupštinu. Na ovom je putu prethodno posjetila Prag, a s ostalom delegacijom učitelja posjetila je Dresden i Leipzig (Ogrizović, 1979). Upoznavanjem ovih gradova i njihove prosvjete, Jambrišak uočava veliki raskorak u školstvu između Zapada i Hrvatske. U njoj se stoga budi snažan patriotski osjećaj i želja da se hrvatski narod podigne na viši stupanj prosvjete i kulture. Prema uputama Ivana Filipovića ona ovu skupštinu obavještava o prosvjetnim prilikama u Hrvatskoj. Kada je bila upitana o organizaciji žena nije imala što odgovoriti jer takva organizacija u tadašnjoj Hrvatskoj nije postojala. Ovo je bio poticaj Ivanu Filipoviću da Mariji Jambrišak, nakon povratka u domovinu postavi zadaću rješavanja problema organizacije žena i ženskog odgoja (Žuvela, 2010).

Povratkom iz Njemačke, Marija nastavlja svoje studije u Beču. Sve kolokvije položila je s vrlo dobrim uspjehom i time dokazala kako ravnopravno može završiti studij, iako su pojedini profesori sumnjali u to i uvjeravali ju kako neće završiti studij. Posebno ju je vrijeđao profesor povijesti koji je predavajući povijest Austrije, potpuno ignorirao Hrvate, svrstavajući ih pod

Mađare. Mariju je ovo jako ljutilo, ali nije imala načina da mu se suprotstavi jer se u hrvatskim školama učilo jako malo hrvatske povijesti i rezultati znanstvenih radnika tadašnje Hrvatske slabo su dopirali do škola. Ipak, u tuđini i u samoći, Marija Jambrišak je uvjerena kako je domovina najveće dobro i odlučuje da će svo znanje koje stekne podariti svome narodu.

Svojim posjetima Zagrebu u vrijeme praznika, obilazila je ona obrazovane ljude kako bi se informirala o narodnoj prošlosti, književnosti i ostalim stvarima koje se vezuju uz hrvatsku prošlost. U ovom poslu joj je uveliko pomogao Ivan Kukuljević, prijatelj njezina brata Janka. Tako se Marija Jambrišak po treći puta vratila u Beč, ali sada da pokaže kako i mali hrvatski narod ima svoju povijest. Sve ispite pa i onaj za učiteljsko osposobljenje, riješila je s odličnim uspjehom. Ovo su bili razlozi zbog kojih joj je dr. Dittes ponudio mjesto na vježbaonici uz Pedagogijum za plaću od 1500 forinti godišnje, što je bio veliki novčani iznos. Ipak, snaga patriotizma i ljubav prema domovini su prevladali pa ona ostaje dosljedna u svom naumu da znanje koje je stekla prenese hrvatskom narodu i zato je odlučila vratiti se u Hrvatsku (Ogrizović, 1979).

4. Društvene prilike i stanje hrvatskog školstva promatranog razdoblja

U promatranom razdoblju dolazi do velikih promjena u društvenom sustavu, a posljedično i u školstvu u drugoj polovici 19. stoljeća. Godine 1848. službeno su ukinuti feudalni odnosi u

Hrvatskoj, te se počinje graditi moderno građansko društvo. Industrija se vrlo slabo razvijala, a radnici su bili brojno slabi, neorganizirani i slabo obrazovani. Gotovo 4/5 stanovništva se bavilo poljoprivredom. Tehnologija je bila korištena samo kod velikih zemljoposjednika. Velik dio seljaka živi u obiteljskim kućnim zadrugama, koje su bile životne, proizvodne i vojničke zajednice. U jednoj zadruzi je u pravilu bilo više generacijskih obitelji: osnivač i njegova obitelj, njegova braća s obiteljima, djeca i unuci (Munjiza, 2012).

Osnovu obrazovne piramide u Hrvatskoj u 19. stoljeću su činile pučke škole, središnji dio gimnazije, a vrh obrazovne piramide je bilo Sveučilište u Zagrebu, osnovano 1874. godine. Pučke škole su činile osnovu obrazovnog sustava, pa su tako one bile odgovorne za opismenjivanje naroda. Nakon donošenja školskog zakona iz 1874. godine država preuzima upravu i nadzor nad školama. Nakon usvajanja zakona, Banska Hrvatska je podijeljena na osam županijskih (kotarskih) školskih nadzorništava: varaždinsko, zagrebačko, križevačko, riječko, bjelovarsko, požeško, virovitičko i srijemsko. Putem županijskih školskih nadzornika, koji su kao i učitelji bili zemaljski činovnici, Vlada je imala kontrolu nad čitavim školskim područjem Banske Hrvatske. Dužnost županijskih školskih nadzornika sastojala se u nadziranju svih javnih i privatnih škola, stručnom savjetovanju učitelja, izvještavanju Vlade o stanju škola, nadziranju rada općinskih školskih odbora i predsjedanju županijskim učiteljskim sastancima. U školskoj hijerarhiji moći, županijski su nadzornici bili vrlo visoko pozicionirani, jedina instancija kojoj su bili odgovorni bio je Odjel za bogoštovlje i nastavu. Prema novom zakonu Vlada je imala sve ključne ovlasti u pitanju školstva. Ona je određivala nastavne programe i udžbenike za pučke škole te obavljala vrhovni nadzor nad školstvom i rješavala sva stručna i disciplinarna pitanja (Švoger, Turkalj, 2016).

Školska obveznost u Hrvatskoj je uvedena u drugoj polovici 19. stoljeća. Regulirana je prvim školskim zakonima. Do tada su u školu mogli samo dječaci i pojam obrazovanja je bio izjednačavan sa pojmom muškarca. Do tada se smatralo da je odgojni ideal djevojčica bio taj da postanu brižne majke, vjerne supruge i dobre domaćice, a sve to se moglo ostvariti i bez institucionalnog obrazovanja (Munjiza, 2012).

Prije nego je nastupila reforma školstva, zbog malog broja škola na osnovu podataka iz 19. stoljeća, može se zaključiti da je postotak nepismenih ljudi u Hrvatskoj krajem 18. stoljeća iznosio preko 95%. Škole su bile rijetke jer je teret financiranja škola pao na općine, a one su bile presiromašne za održavanje tih škola. Mažuranićevom reformom školstva, broj nepismenih se smanjio, iako i tada u Banskoj Hrvatskoj imamo oko ¾ nepismenih. Usporedbe radi, u Donjoj Austriji je 1880. godine bilo samo 8,5% nepismenih i ovdje najviše možemo vidjeti koliko je neučinkovit bio tadašnji hrvatski školski sustav. Ipak, do 1900. godine broj nepismenih u Banskoj Hrvatskoj se smanjio na 55% (Župan, 2017).

Obrazovni sustav 19. stoljeća trebao je „proizvoditi“ pokorne građane koji su bespogovorno trebali poštivati sve građanske autoritete. Habsburška Monarhija je jedan od najboljih primjera disciplinsko-birokratskog društva 19. stoljeća, u kojem se inzistiralo na apsolutnoj lojalnosti vladaru i poštivanju svih oblika vlasti. U svakom razredu je tako morala biti vladareva i banova slika, a vladarev rođendan i imendan su se slavili kao školski praznici. Djeci se u školi stvarala slika vladara kao brižnog oca koji brine o svemu i o svima. Ocu koji nikada ne griješi i bez kojega bi društvo bilo izloženo nestabilnosti i nesigurnosti. Iako je uz strogu disciplinu bila prisutna i snažna ideologizacija, stariji učenici, osobito gimnazijalci, povremeno su pružali organizirani otpor političkom i školskom režimu. Tako je 1912. godine izbio veliki štrajk hrvatskih srednjoškolaca, kada su gimnazijalci tijekom demonstracija probijali policijske kordone (Župan, 2017).

Školski sustav 19. stoljeća funkcionira kao kazneni mikro-sustav. To se najbolje vidi u uporabi takozvanih školskih sramotnih knjiga u koje su upisivani prijestupi učenika i kazne koje su dobili za te prijestupe. Nakon donošenja Mažurnićevog školskog zakona 1874. godine, školske vlasti su odlučile ukinuti tjelesno kažnjavanje kao disciplinsko sredstvo. Tako je Odjel za bogoštovlje i nastavu, 1876. godine zabranio tjelesnu kaznu. Nakon brojnih pritužbi učiteljskog osoblja, 1879. godine Odjel ponovno dopušta upotrebu tjelesne kazne, ali samo za veće moralne prijestupe (Župan, 2008).

U ovom razdoblju počinje i borba za obrazovanje žena. Tako Ivan Filipović, nakon sudjelovanja na XIX. općoj učiteljskoj njemačkoj skupštini, u svojem djelu *Bečke pedagogijske slike* iznosi teze da cjeloviti odgoj i obrazovanje djevojaka može doći samo uz sudjelovanje ženskog spola, odnosno učiteljica i zaključuje kako u svim djevojačkim školama treba biti jednak broj učitelja i učiteljica (Lukaš i Munjiza, 2010).

Prema *Zakonu ob ustroju pučkih školah i preparandijah*, svrha pučkog obrazovanja je bila moralni i religijski odgoj djece, obrazovanje za građanski život, ali i razvoj tijela, pa je tako 1874. godine kao predmet uvedena tjelovježba. Osnovne škole su se dijelile na opće i građanske, a građanske škole su većinom bile više djevojačke škole. Prvi puta se školstvu pokušala dati općenitost pa tako nemamo razlika između seoskih i gradskih škola. Sve škole koje su se barem djelomično financirale državnim ili općinskim novcem morale su biti javne i besplatne i dostupne svoj djeci. Budući da je školstvo postalo obvezno, zakon predviđa i niz, većinom novčanih kazni za roditelje i staratelje koji ne šalju djecu u školu. U drastičnim slučajevima država je mogla čak i oduzeti djecu roditeljima koji nisu slali djecu u školu. Učitelji i učiteljice su ovim zakonom postali javni činovnici i odgovarali su zemaljskoj vladi. Odluku o namještanju i otpuštanju stalnih učitelja u pučkim školama donosila je zemaljska vlada na prijedlog školskog odbora, dok je istu odluku za

privremene učitelje donosio županijski (kotarski) nadzornik. Zakonom je predviđeno da se izjednači plaća učitelja i učiteljica, te je ovaj zakon jedan od rijetkih u Europi koji nije diskriminirao učiteljice na osnovu niže plaće (Župan, 2002). Najžešće rasprave i polemike su vođene zbog toga što je *Zakon* napustio načelo konfesionalnosti pučke škole i time su Katolička i Pravoslavna crkva izgubile isključivi nadzor nad školama (Jagić, 2008).

U ovom razdoblju škole počinju dobivati i svoje knjižnice. Knjižice su imale odjele za učenike, ali isto tako i za stručno usavršavanje nastavnika sa pedagoško – didaktičkom literaturom. Zato školski zakoni ovog vremena predlažu da učitelji dio svoje plaće odvajaju za uzdržavanje knjižica. Školske knjižnice su kao obveznu građu imale udžbenike i priručnike koji su bili potrebni učenicima (Munjiza i Kragulj, 2010).

5. Marijin povratak u Hrvatsku

Završetkom svoga školovanja u Beču i prije povratka u Hrvatsku odlučuje se Marija krenuti na znanstveno putovanje po Njemačkoj kako bi još bolje upoznala školske i prosvjetne prilike u toj zemlji. Na povratku iz Njemačke, još je jednom posjetila Friedricha Dittesa koji joj je savjetovao da svoje nastavničko djelovanje prilagodi prilikama i posebnim potrebama svog

naroda. U srpnju 1874. godine vratila se Marija Jambrišak u Hrvatsku u kojoj bezuspješno čeka svoje učiteljsko namještenje. U postavljenju joj je pomogao Ivan Filipović koji je uzeo dopust i ona dobiva mjesto namjesne učiteljice na višoj djevojačkoj školi u Zagrebu. Nakon što je Filipoviću istekao dopust, Jambrišakova je ipak ostala kao stalna učiteljica u ovoj ustanovi od 1875. do 1892. godine. U tom se vremenu ona povezuje s ostalim učiteljima na koje prenosi svoja iskustva i znanja, zalaže se za bolji materijalni status učitelja i učiteljica, te aktivno sudjeluje u organizaciji Saveza hrvatskih učiteljskih društava. Njezin rad odmah pohvaljuje Hrvatski pedagoško-književni zbor pa ju na prijedlog Ivana Filipovića, 1884. godine primaju kao pravog člana ove organizacije hrvatskih učitelja (Ogrizović, 1979).

U svom radu na višoj djevojačkoj školi, istaknula se kao vrstan pedagog, metodičar, stručnjak u svojim predmetima, a istaknula se i u svom odnosu prema učenicama, kolegama i upravi škole. Ipak, bila je prisiljena tražiti dekret uprave gradske više djevojačke škole, vjerojatno kako bi otklonila podmetanja i ugrožavanja njezinog pedagoškog, stručnog, osbnog i moralno-političkog integriteta. Zato uprava više djevojačke škole, 13. travnja 1881. godine izdaje dekret koji glasi:

„Svjedoči se, da je gospodična Marija Jambrišakova, učiteljica na ovoj gradskoj višoj djevojačkoj školi od 1. listopada g. 1875. odkada ovo ravnateljstvo spomenutim zavodom upravlja, sve do danas zasvjedočilo temeljito i svestrano znanje učevne svoje struke, neumornu marljivost i veliku vještinu u obučavanju učenikah kojima je u pobožnosti i ćudorednosti vazda prednjačila. Osobito svoju vrlinu posvjedočila je Marija Jambrišakova kao razrednica potičući povjerenu joj mladež na što veću pobožnost, marljivost, čistoću i red“ (Ogrizović, 1979, 36). Od 1883. godine Jambrišak se sve više počinje zanimati za probleme obrazovanja žena, smatrajući to ključnim za afirmaciju prava žena u društvu. Započinje ona zbog toga proučavati stranu i domaću literaturu koja govori o ovom problemu. No, nije ona samo radila na tome da teorijski riješi ovaj problem, već se zalagala za to da svoje poglede ostvari u praksi. Njezinim se zalaganjem 1892. godine otvara u Zagrebu ženska srednja škola – privremeni ženski licej. Marija odlaskom s više djevojačke škole od 1892. do 1912. godine radi u liceju kao nastavnica i odgajateljica. Vlada ju je 1899. godine poslala na znanstveno putovanje kako bi proučila škole za kućanstvo u Austro-Ugarskoj, no ona posjećuje i druge vrste škola i razne ustanove za školsku i predškolsku djecu (Ogrizović, 1979).

Zalaganjem Marije Jambrišak za područje unaprjeđenja ženskog školovanja započeo je rasti interes i hrvatskih vlasti za ove probleme. Marija Jambrišak je zbog svojih aktivnosti od strane vlade 1905. godine proglašena ravnateljicom viših djevojačkih škola u Zagrebu i tako postala prva

hrvatska učiteljica koja je to postigla. Ovo je bilo priznanje sada već iskusnoj i priznatoj prosvjetnoj djelatnici (Ogrizović, 1979).

U svojoj 65. godini života, 1912. godine Marija Jambrišak dobrovoljno odlazi u mirovinu. Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada ističe njezine zasluge u području prosvjete i školstva u dekretu o njezinom umirovljenju:

„... tom zgodom izriče svoja potpuna priznanja i zahvalu za... mnogogodišnje odlično, uspješno i neumorno službovanje kao i za... osobito revni blagotvorni rad na humanitarnom polju“ (Ogrizović, 1979, 39).

Umirovljenjem ne prestaje djelovanje Marije Jambrišak. Ona i na dalje budno prati događaje u prosvjeti i sudjeluje u radu ženskih društava, održava javna predavanja, daje izjave za novine, ali i stalno je u kontaktu sa svojim bivšim učenicama. Za svoj 70. rođendan, godine 1917., dobiva ona brojne čestitke osoba iz javnog života, javnih organizacija i ustanova. Čestitke joj šalju i mnogobrojne bivše učenice, pa tako i Jagoda Truhelka. Čestitkama se pridružio i književnik Ivo Vojnović. Slično je bilo i za njezin 80. rođendan kada je njezin dom bio pun cvijeća, poklona i čestitki. Bivše učenice su joj napravile lijepo tiskanu i u koži uvezanu Spomenicu u kojoj je opisan njezin život i rad. Čestitkama se pridružilo i društvo „Hrvatska Žena“ iz Osijeka, a društvo je istaknulo velike zasluge ove jedinstvene žene. Savez hrvatskih učiteljskih društava odao je također veliko priznanje Mariji Jambrišak, nazivajući je prvakinjom hrvatskog učiteljstva. Čestitkama i priznanjima za dugogodišnji rad za njezin 80. rođendan pridružila se i Matica Hrvatska. Jambrišakova će dočekati i svoju 90. godinu života, iako sada prilično narušenog zdravstvenog stanja i slijepa na jedno oko. Njezinu 90. godišnjicu života ponovno su zabilježile domaće novine, prosvjetni, pedagoški i ostali listovi i časopisi. Opet joj pažnju ukazuju i bivše učenice, socijalne i humanitarne organizacije, te ugledni pojedinci i javne i kulturne radnice (Ogrizović, 1979).

Marija Jambrišak je umrla u Zagrebu 18. siječnja 1937. godine gdje je i sahranjena na groblju Mirogoj. Sprovodu je prisustvovala rodbina ali i mnoštvo njezinih bivših učenica, građana, kulturnih i javnih radnika grada Zagreba. Godine 1939. podignuta je spomen-ploča u čast Marije Jambrišak na kući u kojoj je živjela i radila gotovo 50 godina. Prigodom otkrivanja spomen-ploče 26. studenoga 1939. godine, doktor Sigismund Čajkovac, predsjednik Hrvatskog pedagoško-književnog zbora, rekao je:

„Jambrišakova je prva načela veliki zadatak žene u obitelji, u društvu, u narodu, i u čovječanstvu uopće. Rijetke su ličnosti na polju praktične pedagogije koje su odgojile generacije ženske mladeži i uživale toliko poštovanje kao Marija Jambrišak“ (Ogrizović, 1979, 53).

6. Doprinos Marije Jambrišak nacionalnoj pedagogiji

Vrijeme druge polovice 19. stoljeća i prve polovica 20. stoljeća i djelovanje Marije Jambrišak je razdoblje u kojem hrvatsko školstvo doživljava veliki razvitak. Ova učiteljica u svemu tome sudjeluje i daje svoj veliki doprinos. U Zagrebu je 1849. godine otvorena prva Učiteljska škola, pa se kod hrvatskih učitelja javlja želja za daljnjim stručnim usavršavanjem. Upravo je to bio povod za osnivanjem učiteljskih udruga među kojima najznačajnije mjesto

zauzima Hrvatski pedagoško-književni zbor, osnovan 1871. godine. Odnose u odgoju i obrazovanju u ovom razdoblju uvelike poboljšavaju i daju ovoj društvenoj sferi svoj veliki doprinos i prvi školski zakoni.

6.1. Sudjelovanje na I. općoj hrvatskoj učiteljskoj skupštini

Na samom početku svog učiteljskog rada Marija Jambrišak se pokazala kao izvrstan pedagog i metodičar. Stoga nije bilo neobično da je zbog svojih uspjeha u učionici upravo ona odabrana da sudjeluje u radu I. opće hrvatske učiteljske skupštine kao poslanica iz Krapine. Prva se Skupština održavala u Zagrebu 23., 24. i 25. kolovoza 1871. godine, a Marija je odabrana da pročita rezolucije Gospojinskog odbora. Na početku svoga izlaganja Marija iznosi nedostatke obrazovanja učiteljica u samostanima. Ovo obrazovanje ne prati potrebe modernog obrazovanja učitelja, tvrditi će ona. Također, optužuje milosrdne sestre da otuđuju djevojke od mogućnosti upoznavanja sa svijetom, što im je nužno kako bi mogle u njemu funkcionirati kao samostale osobe. Navodi i kako milosrdne sestre usađuju mržnju protiv čovječanstva u srce mladih djevojaka, ne podupiru njihovo domoljublje i ne uzgajaju njihovo nježno srce. Marija Jambrišak će kasnije odustati od ovih svojih stavova oko samostanskog obrazovanja. Ali, u ovom je razdoblju to bilo važno istaknuti u javnosti jer se vodila borba odavanja upliva crkve na svjetovno obrazovanje.

Jambrišak je izabrala progresivnu struju u tadašnjoj hrvatskoj pedagogiji koja je pokušavala ostvariti svjetovni karakter škole. Ona je težila poboljšanju obrazovanja žena u Hrvatskoj jer je skupština iskazala svoj cilj u djelovanju na blagostanju naroda, koje se može postići odgojem majki i budućih supruga. Potom, Jambrišakova iznosi stavke koje se tiču ručnog rada kao školskog predmeta. Zahtijeva da se ručni rad predaje „*pedagogijskim načinom*“, budući da je veoma važan za odgoj ženske djece. Predavanja u ovom predmetu trebaju biti općenita, a nove stvari se trebaju učiti postupno, od jednostavnijeg do složenijeg. Učiteljica bi trebala objasniti i zorno prikazati uporabu predmeta koji se izrađuje. U želji da bude što bolje prihvaćen njezin prijedlog ona iznosi i poželjan program po razredima za nastavni predmet ručni rad (I. obća hrvatska učiteljska skupština, 1871).

Marija Jambrišak se u iznošenju svoje druge rezolucije na ovoj Skupštini zalaže za prava učiteljica, pa njezini zahtjevi glase:

“I. Učiteljicam neka se držeći se izreka: jednaki posao jednaka plaća; jednako pravo za sve – određuje isto tolike plaće i doplate kao i učiteljam

II. Milosrdne sestre neka se nenamieštaju na ona mjesta, koja po pravu imaju zauzimati svjetske učiteljice

III. Na gradjanskih škola i državnom ženskom učiljištu neka se i za literarne predmete namještaju učiteljice. Ako dosadnje znanstveno obrazovanje učiteljica nije dovoljno za obuku u viših razredih, neka se podiele nekolicim izabranim učiteljicam štipendije, da se uzmozgu na kojem stranjskom učiteljištu usavršiti u pojedinih znanstvenih strukah.“ (I. obća hrvatska učiteljska skupština, 1871, 128).

Svi prijedlozi koje je Marija Jambrišak na ovoj skupštini iznijela su prihvaćeni. Iz toga možemo vidjeti koliko je njezino sudjelovanje bilo važno za obrazovanje žena u Hrvatskoj kao i za hrvatske učiteljice toga vremena.

6.2. Borba za ravnopravnost ženskog obrazovanja

Hrvatski pedagoško-književni zbor je 26. svibnja 1873. godine održao izvanrednu sjednicu na kojoj se raspravljalo o pitanju Osnova za Početnicu i Čitanku. Marija Jambrišak je sudjelovala na ovoj skupštini naglasivši kako prilikom izrade čitanke treba imati u vidu i svrhu ženskog odgoja, pa iz tog razloga, barem za IV. razred djevojačkih škola treba sastaviti posebnu čitanku. Skupština je prihvatila ovaj prijedlog i odlučila poslati u obje Vlade zamolbu da se za IV. razred djevojačkih škola izradi posebna čitanka (Ogrizović, 1979).

U suradnji Marije Jambrišak i Hrvatskog pedagoško-književnog zbora održavaju se razne rasprave na učiteljskim skupovima. U njima se ističe važnost ženskog odgoja za društvo u cjelini. No, suradnja s ovim zborom će postupno prestajati kako se Zbor bude približavao suradnji s režimom. Problemima ženskog ručnog rada nastavila se Marija baviti i nakon I. opće hrvatske učiteljske skupštine. Tako se 1892. godine našla u skupni za izradu hrvatske terminologije ženskog ručnog rada (Ogrizović, 1979).

Marija se uz sve navedeno, posebice zanimala za školski sustav i njegove nedostatke i to u kontekstu ženskog obrazovanja. Već 1884. godine objavila je brošuru o potrebi osnivanja ženske srednje škole u Zagrebu (Ogrizović, 1979). Izidor Kršnjavi sazvao je konferenciju 30. siječnja 1892. godine na kojoj se razmatralo pitanje ženskog obrazovanja i unaprjeđenju više djevojačke škole. Na njoj se primjećuju dvije struje, jedna pod vodstvom Franza Šullera, koji je zahtijevao jače stručno obrazovanje žena, dok je ona pod vodstvom Marije Jambrišak zahtijevala samo dograditi i pojačati nastavu jezika i prirodoslovnih predmeta na višoj djevojačkoj školi. Prijedlozi Marije Jambrišak su prihvaćeni pa se otvorila ženska obrtnička škola i privremeni ženski licej u Zagrebu. U srpnju 1892. godine otvorena je Kraljevska zemaljska ženska stručna škola u Zagrebu, a 9. rujna 1892.

godine je otvoren i Privremeni ženski licej u Zagrebu. Obrtnička škola je djelovala kao „realka“ za žene, dok je ženski licej bio poput jedne vrste gimnazije za žene. Ovaj licej je bio prva ženska srednja škola na području tadašnje Austro-Ugarske Monarhije (Ograjšek Gorenjak, 2006).

Kada je uspjela osnovati ženski licej, Marija se nije zaustavila, već je odlučila sebi postaviti novi zadatak i omogućiti ženama visoko obrazovanje. Ova zamisao je bila iznimno teška za realizaciju, jer žene u to vrijeme nisu imale pristup Zagrebačkom sveučilištu. Ipak, za Mariju ništa nije predstavljalo problem pa je 1895. godine ishodila odobrenje da s još nekoliko nastavnika liceja može polaziti predavanje na Sveučilištu u Zagrebu. Smatrala je ona kako će se na ovaj način još više usavršiti kao učiteljica, ali isto tako da će potaknuti Vladu da dopusti ženama upis na Sveučilište. Njezina namjera bila je na fakultetu omogućiti osposobljavanje budućim profesoricama kako bi uspješnije obnašale nastavu na liceju. To je konačno ostvareno 1901. godine, kada je vlada donijela Uredbu kojom se dopušta da se žene mogu upisati kao redovni studenti na filozofskom odsjeku, a kasnije i na ostalim odsjecima (Ogrizović, 1979).

Veliki doprinos je Marija Jambrišak dala u aktivnostima oko osnivanja udruge učiteljica. U svojoj raspravi „O ženskom uzgoju“ iz 1892. godine u kojoj je govorila o potrebi osnivanja ženskog udruženja istaknula je svoje ambicije za ovom aktivnošću. Nakon nekoliko neuspjelih pokušaja, 29. svibnja 1896. godine zagrebačke su učiteljice izabrale Mariju Jambrišak i Jagodu Truhelku da pokrenu udruhu učiteljica za Hrvatsku i Slavoniju. No, ova se inicijativa razvijala vrlo sporo. Tek se 1898. godine obnovila ideja o ženskoj udruzi učiteljica i 1900. godine je osnovana „Gospojinska zadruga za obrazovanje i zaradu ženskinja u Hrvatskoj i Slavoniji“. Zadatak društva je bio pomagati siromašnim djevojkama u polasku ženske stručne škole i ženskog liceja iz onih mjesta gdje takvih škola nije bilo. Ubrzo se zbog ove ideje javila i nova ideja o potrebi otvaranja internata za ženski licej, koji je otvoren u rujnu 1900. godine

Na poticaj Marije Jambrišak osnovan je i Klub učiteljica. Zadatci ovog Kluba su bili podizanje ugleda svog staleža učiteljskog međusobnom slogom i očitim zanimanjem za sve što se tiče učiteljica. One svojim iskustvom trebaju pomagati u radu učitelja, te se brinuti za učiteljice u cijeloj Hrvatskoj (Ogrizović, 1979).

6.3. Pedagoška djela Marije Jambrišak

Kao autorica pedagoških djela Marija Jambrišak se ističe po tome što je dosta pisala kraće rasprave i tekstove. Danas imamo sačuvano oko devedesetak njezinih djela, što knjiga, što rasprava. Najviše njezinih radova nalazimo u „Napretku“ u razdoblju do 1892. godine. Zatim u

„Prosvjeti“ koju je uređivao Ivan Filipović. Pisala je i u „Hrvatskom učitelju“ i listu Hrvatskog pedagoško-književnog zbora „Na domaćem ognjištu“, koji je prve godine izlaženja uređivala zajedno s Jagodom Truhelkom (Ogrizović, 1979).

U ovom posljednje navedenom časopisu je napisala članak „Igračke naše djece“, u kojem je opisala značenje dječje igre i igračaka u predškolskoj dobi. U ovom članku je iznijela i neke vrlo suvremene ideje za to razdoblje. Istaknula je zadaće igračka koje trebaju razvijati zdravu maštu i utjecati na razvitak dječjeg moralnog i estetskog odgoja. Igrom dijete razvija i budi radost, zadovoljstvo, kreativnost i svestranost. Zahtijevala je da igračke budu jednostavne i funkcionalne, jer ako nisu funkcionalne, nisu ni pedagoški opravdane (Ogrizović, 1979).

U „Slavjanskom pedagogu“ među čijim osnivačima je i sama bila objavila je nekoliko članaka. U ovom časopisu objavljeni su njezini članci „O važnosti uzgoja ženske mladeži“ i „Slava k slovinskim učiteljicama“. Veliki broj manjih članaka objavila je u časopisima. „Lipa“, „Smilje“, „Vienac“, „Narodne novine“, „Obzor“ i drugima (Ogrizović, 1979). Marija

Jambrišak je napisala i velik broj rasprava i stručnih predavanja: „Samočuvstvo i sučuvstvo“, „Značaj“, „Temperamenat“, „Čuvstva“, „Žena i patriotizam“, „Žena i rat“, „Zadaća majke u pogledu uzgoja svoje djece“, „Majka“, „Položaj žene tijekom vjekova u porodici i javnom životu“ (Ogrizović, 1979). Važno

djelo M. Jambrišak je i „Znamenite žene iz priče i povijesti“. Ova knjiga u tri dijela donosi biografije velikog broja ženskih likova iz svih vremena. Iako je ovo književno, a ne pedagoško djelo, važno je u pedagogiji jer se u njemu ukazuje na borbu za ravnopravnost žena.

Najopširniji rad Marije Jambrišak predstavlja knjiga „O pristojnom vladanju“, na kojoj će se bazirati ovaj rad. Knjiga je doživjela nekoliko izdanja. Djelo je ispunjeno stihovima hrvatskih pjesnika, mislima hrvatskih pisaca i narodnim poslovicama koje su ispunjene domoljubnim zanosom, a napisano je s pozicija etičkog odgoja i obrazovanja. Kada sagledamo u cjelini spisateljski rad Marije Jambrišak zaključujemo o njezinoj borbi za rješavanje prosvjetnih, pedagoških, socijalnih, humanitarnih i društvenih problema vezanih uz ženski spol (Ogrizović, 1979).

6.4. Suvremene ideje

Pedagoška misao Marije Jambrišak, se oblikovala pod utjecajem progresivne i humanističke građanske pedagogije. Na studiju u Beču se upoznala s mislima Komenskog,

Rousseaua, Pestalozzija, Diesterwega, Froebela i mnogih drugih svjetskih pedagoga. Na nju je najviše ostavio utjecaj Friedrich Dittes sa svojim stavovima o slobodnim narodnim školama neovisnima od utjecaja crkve i klera. U njezinim se idejama očituje jedna vrsta pomirljivosti suprotnih načela i stajališta. Tako je ona u isto vrijeme progresivna, a s druge strane patrijarhalna i konzervativna (Ogrizović, 1979, 57).

Njezin se rad ističe u borbi za ženska prava, koji je baštinila kao ideju od Marije Fabković. Već na I. općoj hrvatskoj učiteljskoj skupštini je tražila jednake plaće za učitelje i učiteljice. Ovo je zanimljivo i stoga što je uopće jedna žena po prvi puta u Hrvatskoj javno istupila tražeći jednake plaće i radne uvjete za učitelje i učiteljice (Batinić, 2008).

Najvažnija ideja koju promiče u svom dugogodišnjem pedagoškom radu je ravnopravnost žena u društvu koja se postiže putem ravnopravnosti u obrazovanju. U svom radu „O ženskom uzgoju“ ona zahtijeva da se žene osposobljavaju za samostalno privređivanje jer po statistici oko 8000 žena u Zagrebu u to vrijeme nije udavano i nemaju ekonomsku sigurnost. U svom djelovanju ona ističe kako je neškolovana i nedovoljno obrazovana žena često upućena na nemoral kako bi preživjela. Mišljenja je kako je uz to što je žena dio obitelji, svaka žena i dio društva, pa se treba osposobiti kako bi bila korisna u tom društvu. Protivi se i zabrani udaje učiteljica, dokazujući da je to nepravedna i nehumana zabrana (Ogrizović, 1979, 116).

Marija Jambrišak je u svom vremenu i snažna nositeljica pedagoških ideja obiteljskog odgoja pišući radove na ovu temu i na taj način djelujući svojim iznesenim mislima na pedagoški odgoj žena, majki i odgojiteljica u njihovom domu (Lukaš, 2010). Naglasak je stavljala na obiteljski odgoj, koji uz školu mora biti glavno sredstvo - „dom je mjesto gdje čovjek postaje čovjekom“. Smatrala je da se majke moraju što bolje osposobiti za odgojnu ulogu u domu, a to je moguće većom suradnjom škole i obiteljskog doma.

Za vrijeme studija pokazala je zanimanje za didaktiku, organizaciju i nastavne metode pišući metodičko-didaktičke rasprave: „O učbi i njezinih čistih napose“, „Glavna načela za obuku um buduću i obrazujuću“, „Vjeronauk u pučkoj školi“, „Povijest u pučkoj školi“ i druge. U ovim radovima odbacuje svaki oblik „regulativne pedagogije“, te ističe kako svakom djetetu treba dati onoliko sadržaja građe koliko to dijete može shvatiti i primiti. U svom didaktičkom radu se bori protiv nagomilavanja obrazovnih sadržaja. Posebno ističe načelo sustavnosti u ostvarivanju obrazovnih zadataka, tj. uvijek polaziti od bližega daljem, od poznatoga nepoznatom. Ona navodi kako građa mora biti povezana i novi stupanj obrade građe mora proizlaziti iz prethodnog. U nastavnom radu učitelj mora uvažavati individualne snage svakog učenika, stoga se treba ravnati prema srednjim učenicima, ali ne prestajati poučavati sve dok svi učenici nisu shvatili građu. U nastavi je potrebno sve više koristiti zorni prikaz i praktičnu namjenu onoga što se poučava.

Zalaže se za česta provjeravanja i ponavljanja onoga što je naučeno kako bi se utvrdilo jesu li učenici pravilno shvatili gradivo. U nastavi zagovara metodu razgovora kojom se u razred unose elementi dinamike i stvaralaštva, kao i sam život. Ipak, dobar učitelj koristi različite metode kako bi nastavu održao zanimljivom. Osuđuje učenje napamet, posebice suhoparnih molitvi i vjerskih pouka koje su djeci apstraktna i nepristupačna.

Posebno se zabavila problemom nastave povijesti. Smatrala je povijest izrazito važnim predmetom, ali se ona u pučkim školama predaje suhoparno i bez zornosti. Učenici se trebaju osposobiti na temelju prošlosti i sadašnjosti zaključivati o budućnosti. U nastavi ovih sadržaja je najbitniji etički odgoj. Zato smatra da se u osnovnoj školi djeci ne bi trebala predavati povijest, već im se trebaju prenositi povijesni sadržaji pomoću pripovijetki na djeci razumljiv način.

Ona ističe važnost čitanke u nastavi materinjeg jezika. U čitankama bi trebali biti zastupljeni tekstovi o domovini, povijesti domovine i životu naroda u domovini. Ističe kako sve škole moraju biti dobro opskrbljene nastavnim sredstvima, pomagalicama i učilima, a knjige se trebaju sastavljati na temelju potreba iz praktičnog života. Isticala je potrebu za buđenjem i razvijanjem patriotskih osjećaja, a posebno potrebu za razvijanjem ljubavi prema materinjem jeziku.

Zamjećivala je i važnu ulogu estetskog odgoja i njegovih odgojnih vrijednosti putem poezije, glazbe, plesa i kazališnih predstava.

Ukazivala je na potrebu razvitka radnih navika kod učenika, što bi ostavilo pozitivan utjecaj na moralni, umni, estetski i fizički razvoj ličnosti. Govorila je o pozitivnom razvoju moralnih osobina dječje ličnosti, ističući kako su mane i nedostaci djece samo prolazne faze, ako im se pokloni odgovarajuća pedagoška briga. Kod stvaranja pozitivnih moralnih osobina, naglašavala je važnost primjera u odgoju, a posebno primjera majke i roditeljskog doma.

Kao jedna od rijetkih osoba u pedagogiji toga vremena, suprotstavljala se svakom obliku fizičke kazne u odgoju. U svom naumu je djelomično i uspjela jer je u to doba fizička kazna ukinuta u djevojačkim pučkim školama (Ogrizović, 1979).

7. Razdoblje diferenciranog obrazovanja djevojčica

Oba školska zakona ovog vremena, iz 1871. i 1874. godine, predviđaju odvojeno obrazovanje dječaka i djevojčica i to čak i fizičko odvajanje u posebne školske zgrade, ako je moguće. Ukoliko nije bilo moguće odvojiti dječake i djevojčice u posebne zgrade, tada je to trebalo učiniti nekom drugim načinom, na primjer da ih se razdvoji u dvije smjene, jednu za dječake, a drugu za djevojčice. Zakoni propisuju i različite nastavne predmete za dječake i djevojčice, pa su tako djevojčice u nastavnom programu imale i predmet pod nazivom *ručno djelo i kućanstvo*. Ovdje vidimo da je naglasak u obrazovanju djevojčica bio na savladavanju vještina za rad u domaćinstvu. Ukoliko dječaci i djevojčice idu u mješovitu školu, tada Odjel za bogoštovlje i nastavu donosi odluku koje predmete djevojčice ne moraju pohađati i u kojim predmetima će nastava za njih biti reducirana. Ovaj primjer nam pokazuje ne samo diferencirano obrazovanje

djevojčica, već i to da je nastava za djevojčice bila reducirana u odnosu na dječake (Munjiza, 2020).

Velika diferencijacija u obrazovanju vidljiva je i u obrazovanju učitelja i učiteljica. Naravno, učitelji i učiteljice su imali odvojene škole za osposobljavanje, a slušali su i različite predmete ili iste predmete na različitoj razini. Učitelji su učili: *aritmetiku, algebru i geometriju*, a učiteljice *računstvo. Obrtoslovlje, gospodarstvo i geometrijsko prostoručno crtanje* su bili predmeti za učitelje, a *kućanstvo i risanje* za učiteljice. Zbog ovakvog načina izobrazbe učiteljice su mogle raditi samo u djevojačkim školama, a u dječaćkim samo iznimno i to samo u prvom i drugom razredu (Munjiza, 2020).

Ono što je dodatno pogoršalo stanje učiteljica i izazvalo srozavanje obrazovanja djevojčica bila je i zabrana udaje učiteljica u školskom zakonu iz 1888. godine. Udaja učiteljica se smatrala dobrovoljnim napuštanjem službe (Munjiza, 2020).

U obrazovnim predmetima djevojčice su imale 22% manju satnicu u odnosu na dječake, dok su u praktičnim predmetima imale 22% višu satnicu u odnosu na dječake. Ovakav način obrazovanja djevojčica značio je da djevojčice nisu bile pripremane za daljnji nastavak obrazovanja nakon pučke škole, već je pučka škola služila kako bi se žene osposobile za rad i održavanje domaćinstva (Munjiza 2020).

Najveću satnicu od premeta koje su djevojke slušale u višim djevojačkim školama zasigurno ima ručni rad. U petom i šestom razredu četiri sata tjedno, a u sedmim i osmim razredima šest sati tjedno (Ivanković Škrinjar, 2014).

Najočitiji primjer spolne diskriminacije žena u školskom sustavu Hrvatske druge polovice 19. stoljeća svakako čini nemogućnost pohađanja klasičnih gimnazija i studiranja na Zagrebačkom sveučilištu. Visoka naobrazba žena nije bila u skladu sa poželjnom slikom žene kao dobre kućanice, pokorne supruge i brižne majke. Ipak, ovo nije bio samo problem u Hrvatskoj, već i u Austriji, a to dokazuju vremenske podudarnosti u omogućavanju studiranja ženama na Pravnom i Filozofskom fakultetu u Beču i Zagrebu. Filozofski fakultet u Beču je redovno počeo upisivati studentice od 1897. godine, a zagrebački od 1901. Zagrebački Pravni fakultet počeo je redovno upisivati studentice 1919. godine, isto kao i bečki. Ta vremenska podudarnost proizlazi iz toga što su te događaje potaknule političke strukture odozgo, a ne zbog toga što je ženski pokret bio dobro organiziran kao u Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Američkim Državama. Kod nas su se za obrazovnu emancipaciju žena zalagale samo pojedine istaknute prosvjetne radnice kao što je Marija Jambrišak. Ona je uz još 4 svoje kolegice 1895. poslala molbu senatu Zagrebačkog sveučilišta za izvanredno pohađanje predavanja na Filozofskom fakultetu i tako su one postale prve studentice na Zagrebačkom sveučilištu (Župan, 2013).

Spolna politika obrazovanja u Hrvatskoj zasnivala se na konstrukciji

poželjnih ženskih identiteta. U hrvatskom obrazovnom sustavu tadašnjeg vremena više djevojačke škole i ženske stručne škole bile su glavna mjesta oblikovanja tih poželjnih ženskih identiteta. Ženski ručni rad je kao spolno određena praksa bitno određivao identitet žena. Djevojke koje su satima šile, vezle, krojile i plele učvršćivale su poželjni ženski identitet kućanice (Župan, 2009).

Glavni argument zagovaratelja diferenciranog obrazovanja dječaka i djevojčica je bila sama tjelesna i duhovna razlika između muškarca i žene. Muškarac treba sudjelovati u javnom životu i braniti obitelj od vanjskih neprilika, a žena pripada kući i ona djeluje u obiteljskom krugu. Žena neguje djecu i glavna joj je zadaća da bude supruga, mati i domaćica (Jagić, 2008). Ipak, ovakav ideal obiteljske žene bio je prisutan samo u srednjoj i višoj građanskoj klasi, dok je većina žena iz ekonomskih razloga morala raditi izvan kućanstva. Otvaranjem djevojačkih viših škola počinje ozbiljnije bavljenje školskih vlasti po pitanju obrazovanja žena. Sustavom obrazovanja ženama se pokušavao usaditi osjećaj stida, koji je trebao biti glavni regulator poželjnog ženskog ponašanja. Tadašnji psiholozi su smatrali da psihička konstitucija žene nije sposobna za mentalne napore kao što je muška. Važnu ulogu u discipliniranju djevojčica imala je i pobožnost. Zbog toga se velika pažnja posvećivala religioznom odgoju žene, iako su zakonom iz 1874. godine škole na određeni način sekularizirane (Župan, 2001).

II. METODOLOGIJA

1. Predmet istraživanja

Od svoje rane povijesti ljudi su imali utvrđena pravila pristojnog ponašanja i utvrđene moralne vrijednosti i norme. Ta se pravila mijenjaju i prostorno i vremenski. Predmet istraživanja ovog rada čini analiza sadržaja moralnog odgoja u pedagoškom djelovanju Marije Jambrišak. Ona je djelovala u drugoj polovici 19. stoljeća i na početku 20. stoljeća pa to čini i vremenski okvir u ovom istraživanju. Zanimljivo je vidjeti koje to moralne vrijednosti potiče Marija Jambrišak jer iz više izvora imamo zapise koji svjedoče o njoj kao o ćudorednoj osobi, odnosno osobi koja je primjer za moralno i pristojno ponašanje. Također, u ono vrijeme ona je bila vrlo obrazovana žena i feministica pa je zanimljivo vidjeti kako ona gleda na ćudoredni odgoj žena u jednom strogo patrijarhalnom društvu. Predmet istraživanja ovog rada pripada grani nacionalne povijesti pedagogije.

2. Cilj istraživanja

Cilj ovoga rada jeste povijesnom analizom sadržaja pedagoške literature - knjige Marije Jambrišak „O pristojnom vladanju u svim životnim prilikama“ (1896) odgovoriti s polazišta obrazovane žene Marije Jambrišak o pogledima na čudoredni odgoj i ponašanje ljudi u promatranom vremenskom razdoblju i njegovom društvu.

3. Zadaće istraživanja

Temeljem postavljenog cilja ovim radom će se odgovoriti na problemska pitanja koja se odnose na moralna pravila i etičke norme koje propisuje tadašnje društvo za ponašanje žene, majke, muškarce, muževe, djecu, djevojke, osobe iz višeg društvenog položaja, osoba u nižem društvenom položaju, obitelji, slobodnom vremenu, školi, crkvi, međusobnoj komunikaciji pismenoj i usmenoj te međusobnim društvenim ophođenjima.

4. Problemska pitanja

Analizom sadržaja pedagoške literature - djela Marije Jambrišak „O pristojnom vladanju u svim životnim prilikama“ odgovoriti će se na slijedeća istraživačka i problemska pitanja:

1. Čudoredno ponašanje u obitelji (muža, žene, domaćice, domaćina i djece).
2. Čudoredno ponašanje u tužnim i veselim obiteljskim prilikama
3. Čudoredno ponašanje u društvu te društvena etika i moral promatranog razdoblja
4. Čudoredan odgoj i proklamirana ponašanja u pismenoj i usmenoj komunikaciji
5. Čudoredno ponašanje i pristojno ophođenje u javnom i poslovnom svijetu
6. Čudoredan odgoj u promicanju patriotske ljubavi
7. Čudoredan odgoj prema samome sebi

5. Metode istraživanja

Glavna metoda istraživanja teme ovog rada jest analiza sadržaja dostupne pedagoške literature, odnosno djela Marije Jambrišak. Rad se zasniva na povijesnoj analizi sadržaja djela Marije Jambrišak.

6. Instrumentarij

Instrumentarij za prikupljanje podataka ovog istraživanja čine:

- opisi sadržaja djela Marije Jambrišak
- analiza sadržaja koja je poslužila za usustavljanje podataka
- sinteza onih podataka koji upućuju na iste zaključke
- zaključivanje odnosa moralnog odgoja i pristojnog ponašanja

7. Uzorak

Marija Jambrišak je za svoga života napisala oko devedesetak djela. Većinom su to kraći tekstovi i eseji. Njezina knjiga „O pristojnom ponašanju u svim životnim prilikama“ (1896) čini sintezu svih njezinih radova o ovoj temi. Stoga glavni izvor za istraživanje ovoga rada čini ta knjiga. U analizi je korištena i serija njezinih tekstova pod nazivom „Ženski život“ koji su objavljeni u časopisu *Na domaćem ognjištu* (1901).

III. RASPRAVA

1. Analiza ćudorednog odgoja u knjizi „O pristojnom vladanju u svim životnim prilikama“

Ćudoredni odgoj je arhaičan naziv za moralni odgoj. Moral je sustav nepisanih društvenih normi koji određuju način ponašanja u jednoj zajednici, a zaničaju se na vrednovanju nećijih postupaka sa stajališta „dobra“ i „zla“ (Hrvatska enciklopedija)¹. Moralni odgoj sastavni je dio odgojnog područja i sastavni dio odgojnog procesa kojem je svrha oblikovati ćovjeka kao uljućeno i moralno biće. Moralni odgoj se postiže moralnom spoznajom, moralnim uvjerenjem, te moralnim djelovanjem i ponašanjem. Ćovjek se ovim odgojem upoznaje s moralom, usvaja moralne stavove i uvjerenja, te formira navike moralnog ponašanja. Sadržajna područja moralnog odgoja su odgoj u duhu humanizma, priprema za obiteljski život, osposobljavanje za društveni život, domoljubni odgoj, te formiranje pozitivnog odnosa prema radu (Hrvatska enciklopedija)²

U predgovoru knjige

¹ <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41862>, posjećeno 27. lipnja 2020.

² <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=41867>, posjećeno 27. lipja 2020

upoznajemo se s glavnim moralnim vrijednostima koje donosi Marija Jambrišak u ovoj knjizi. Ona se obraća hrvatskom narodu i hrvatskoj omladini pa se već ovdje može vidjeti domoljublje kao važan element čudorednog odgoja Marije Jambrišak. U svojim ilustracijama ona se poziva na Bibliju i tvrdi kako je glavno načelo uljudnosti ne činiti drugima ono što mi ne želimo da drugi čine nama. U ovom se dijelu knjige donose i opće moralne vrijednosti kojih se uvijek treba držati, a to su: uvijek treba biti naravan, iskren i uslužan. Još jednom nalazimo dokaz domoljublja Marije Jambrišak kada govori da je svu građu u knjizi „*začinjala*“ mislima naših hrvatskih pjesnika i narodnim pjesmama u nadi da će mladež radije čitati knjigu jer je niknula na hrvatskom tlu. Ovdje ona na svom primjeru daje jedan moralni primjer govoreći da će joj svaka stvarna kritika dobro doći, kako bi pogreške ispravila za drugo izdanje knjige. Predgovor zaključuje s datumom i mjestom pisanja predgovora. Predgovor je napisan u Zagrebu na Spasovo 1895. godine. Iz čega je vidljivo da nije stavila točan datum, već je napisala „*na Spasovo*“, što nam ponovno potvrđuje koliko vjera ima važnu ulogu u njezinom životu, pa tako i u stvaranju njezinih moralnih vrijednosti (Jambrišak, 1896).

Knjiga koja se analizira ovim radom je podijeljena na šest poglavlja: „*Pristojno vladanje u kući i u porodici*“, „*Razne zgode i nezgode u porodici*“, „*Pristojno vladanje u društvu i s društvom*“, „*Pristojno vladanje u javnom i poslovnom životu*“, „*O pismenom općenju i o naslovima*“ i „*Dužnosti prema domovini i prema samome sebi*“. Dakle možemo vidjeti da je obuhvaćeno puno različitih okolina i situacija u kojima nas knjiga uči kako postupiti (Jambrišak, 1896).

1.1. Čudoredno ponašanje u obitelji

Na početku prvog poglavlja „*Pristojno vladanje u kući i u porodici*“, donosi se autoričino viđenje obiteljskog odgoja s posebnim akcentom na moralni odgoj. Moralni odgoj je odgoj volje i dio je duševnog odgoja. Kako bi odgojili moralnog čovjeka, moramo mu učiniti volju dosljedno čudorednom. Ona udvornost naziva moralom u stajaćem ruhu. Udvornost još uvijek nije moral, ali u većini slučajeva proizlazi iz morala. Ipak, i sama je svjesna da je ugrađeno vladanje, odnosno udvornost, često samo maska za moralnu propast iza koje se kriju pojedini ljudi (Jambrišak, 1896).

Marija Jambrišak obitelj naziva prvom i najstarijom ljudsko-čudorednom zajednicom, jer čudorednost proizlazi prije svega iz obitelji. Ženu i muža u zajednicu veže ljubav i obostrano štovanje. Ako ova dva elementa nisu zastupljena, tada neće biti sreće u njihovoj obitelji. Ovdje pronalazimo prve moralne smjernice za muža i ženu, dakle ljubav i obostrano štovanje. Nadalje, do potpune sreće mužu i ženi nedostaje dijete u kojemu život roditelja dobiva pravu vrijednost i svrhu (Jambrišak, 1896).

Opis koji se veže uz moralni karakter muža i njegov idealan izgled vidljiv je iz citata pjesme Schillera koji je preveo naš pjesnik Ivan Trnski:

*„Mužu je poteći,
U taj svijet zlobeći,
Da radi i gradi,
Da tvori i sadi,
Da šćepa, izludi,
Junak se usudi,
Ta na kocku meće,
Nebi l' steko sreće.“* (Jambrišak, 1896, 8)

Muž je glava obitelji i brine o sredstvima za uzdržavanje svih njezinih članova i zato nema ničega lošeg u tome što boravi veći dio dana izvan kuće. Mužu ponajprije treba strpljivosti kako bi se izborio za njezin opstanak u nemirnom svijetu. Probleme s posla ne treba donositi kući jer kada prekorači kućni prag, tada ulazi u drugi svijet. Žena ga treba dočekati ljubazno, a njen i dječji pozdrav mu trebaju razvedriti misli. Ženine riječi trebaju biti utjeha i razblažiti njegovu muku „*poput jutarnje rose na sprženom cvijetu*“. Cijelom dušom se muž treba posvetiti vremenu koje provodi sa svojim ukućanima i ne smije dopustiti da problemi na poslu utječu na vrijeme koje s njima provede. U kući nastaje raj kada se muž i žena dobro slažu i nadopunjuju, a to autorica potkrepljuje citatom nepoznatog pjesnika:

*„Gdje uz strogost njega stoji
Sjakošću se blagost spoji,
Tu i dobar glas nastaje.“* (Jambrišak, 1896, 9)

Žalostan je život žene i djece ako je muž prestrog i oni strahuju kada se on pojavi kod kuće, jer sav svoj gnjev izlije na njih. Još je teže ako nema ni jedne blage riječi za članove svoje obitelji. U takvim obiteljima otac odlazi rano, a vraća se kasno kući. On previše troši novca, a majka s djecom životari. To se nikako ne smije događati jer je otac glava obitelji i on mora biti primjer pristojnosti i ponašanja.

Očevi često u svakodnevnom životu krše pravila pristojnosti u svojim obiteljima misleći da kao glava kuće mogu raditi sve po svojoj volji. Međutim, to može biti vrlo šteno zbog toga što je on djeci prvi primjer i ona se promatrajući njega počinju ponašati na isti način, jer je kuća prva i glavna učionica, „*gdje čovjek čovjekom postaje*“. Svatko u svom domu prima ćudoredni pravac, dobar ili zao, jer se u domu najprije uče načela ponašanja kojih se čovjek drži cijeli život. Djeci je glavni i prvi učitelj primjer (Jambrišak, 1896).

Muž je glava, a razborita žena je najljepši ures kuće, njezino srce. Žena mora biti umna i

čestita kako bi u obitelji rastao napredak, veselje, zadovoljstvo i Božji blagoslov. Autorica ove misli povezuje s našim narodnim poslovicama: „Žena tri ugla drži, a muž samo jedan“ i „Ne stoji kuća na zemlji već na ženi“ (Jambrišak, 1896, 11).

Vrlo lijepa i zanimljiva usporedba je autorice u kojoj ona tvrdi da žena treba biti mužu ono što je zemlji sunce i da je muž brod, a život uzburkano more, a žena mu je spasonosno sidro. Na ove slike se nadovezuje citatom Augusta Šenoae:

„Ja tebi sve do groba štiti,

Ti moja slast i slava.“ (Jambrišak, 1896, 11)

Uz muža, žena također ima odgovornost za pristojno ponašanje i ugladenost njezinih ukućana. Od žene se mnogo zahtijeva jer su njezine kreposti najviše čovjekove kreposti. Niti muž, a ni žena nisu savršena stvorenja, pa zato oboje moraju podnositi nedostatke onoga drugoga. Ponovno se kao i kod muža ističe strpljivost kao glavna krepost jer i ona spašava ženu od teških kušnji i nevolja.

Zanimljivo je ovdje istaknuti kako autorica obrazlaže način stjecanja strpljivosti. Strpljivost zahtijeva mnogo samozataje i čvrste volje, ali da bi smo je uvježbali potrebno je prvo biti strpljiv. Navodi se situacija u kojoj muž bez razloga često dolazi kasno kući. Žena mu to treba nježno priopćiti i objasniti mu da to nije dobro ni za njega, a ni za obitelj. Muž na kraju shvaća da je žena u pravu, ali tek nakon nekog vremena. Kako bi se ovo uvježbalo potrebno je biti strpljiv sve dok muž to ne počne prihvaćati. Blaga i obrazovana žena će uvijek muževu ćud smirivati i blažiti njegove strasti, a za to joj je opet potrebna strpljivost. Ona muža hrabri i uklanja sve ono što bi muža moglo razljutiti. U svakoj zgodi i nezgodi žena hrabro stoji uz svoga muža, dakle i u dobru i zlu.

Nestrpljivost kod žene najčešće proizlazi iz toga što ona nije razborita, a time se onda ruši bračna sloga i kućni mir. Strpljiva žena mora imati granice i njezina nestrpljivost ne smije prerasti u njezinu slabost. Muža koji je krenuo krivim putem, samo dobra žena svojom upornošću i odlučnošću vratiti će na pravi put, a ne smije mu u tome popuštati. „Nijesu pametne one žene koje ne nastoje da se priuče u zgodno vrijeme šutiti ili govoriti“ (Jambrišak, 1896, 14). Prava žena svoje želje mora podrediti željama svog muža jer prava ljubav ne traži, već daje žrtve. Autorica ovdje generalizira ponašanje žena i tvrdi kako su dvije glavne mane koje kočje bračnu sreću: „kada se žena na svaku malenkost nakosuri i kad je puna hira“. Žene koje su „mušićave“ ona naziva najnesnosnijim stvorom pod suncem. Žena se mora čuvati žestine i nikada ne izustiti grube riječi jer se izrečena riječ ne može povući i ostavlja otrovni žalac u bračnom odnosu.

Stoga se u ovom radu promoviraju kao glavne kreposti domaćice obzirnost, strpljivost i popustljivost. Ove kreposti čine „nutarnju polugu“ pristojnosti i ugladenosti u kući. Dok su

jednostavnost, čistoća, te red u kući i odijelu domaćice vanjska poluga pristojnosti kuće. Nakon udaje žene ne smiju zapustiti ni sebe. a niti kuću, jer muž bježi od kuće ako se u njoj ne osjeća ugodno. Žena ne smije biti previše rasipna posebice kada je u pitanju odjeća jer je u to vrijeme mnoge obitelji uništila upravo rasipnost i taština žene. Rasipna žena je često bila izvorom i mnogih slučajeva nepoštenja u poslu muškarca. Žena prvo treba paziti na muževe potrebe i sve što njemu treba kako bi mu to bilo pri ruci. Na kraju navodi da je ženina prava ljepota njezina nježna i nepokolebljiva vjernost (Jambrišak, 1896).

U narodu se uloga žene najčešće promatra kroz prizmu majčinstva koje je sinonim najveće ljubavi i požrtvornosti i za čin u kojem se sve daje, a za uzvrat ništa ne traži. Nitko ne treba toliko ljubiti, kao što ljubi majka. Majka se brine za svoje dijete, te gotovo svoj život prenosi u njega. „*Ona ne daje samo tijelo od svojega tijela, krv od svoje krvi, ona ga zadahne i svojom dušom i ljubavi svojom.*“ (Jambrišak, 1896, 17).

U ovom opisu jasno je vidljivo kako majke daju sebe cijelu kako bi djeci omogućile što bolji život. Najviše o vrijednosti majke govori religijsko učenje i tvrdnja kako i sam Bog ima Majku. Ona je djetetu izvor utjehe i temelj zemaljske sreće, kao i vrelo ljubavi. Dobra majka je uzor djetetu. Majka je odgojiteljica svoje djece i rajska slast. Ona kod djece pobuđuje nabožno čuvstvo, uči ih krepostima i poučava u vjeri, te ih odvraća od zlih namjera i ohrabruje za sve što je dobro, lijepo i istinito. Zadaća je majke učiti djecu ćudorednosti, pristojnosti i udvornosti. Ako majka dobro odgoji svoju djecu, doživjet će najveću nagradu ovoga svijeta, a to je da će u njima imati trajnu uspomena (Jambrišak, 1896).

1.2. Djeca u obiteljskom odgoju

U daljnjem djelovanju autorice na ćudorednom odgoju ona se bavi opisom kuće i ovdje donosi određene moralne smjernice za članove domaćinstva. Prva potreba doma su red i čistoća. Red je duša poslu, pa tamo gdje nema reda, nema ni rada. Glavno pravilo u kućanstvu treba biti: sve na svom mjestu i sve u svoje vrijeme. Kuća može biti priprosta i skromna, ali mora uvijek biti čista i svakom će se svidjeti. Kuća se uređuje prema novčanim prilikama i potrebama obitelji. I ona zaključuje: „*Ženo, budeš li ti kući ures, bit će najljepše urešena.*“ (Jambrišak, 1896, 22).

Uredna i čista kuća traži upravo i takve ukućane, a da bi oni bili takvi potrebno je od malih nogu i zarana započeti s pravilnim odgojem djece. Glavna zadaća kućnog odgoja, a kasnije i školskoga je odgojiti pristojno, skromno, prijazno i pažljivo dijete koje će kasnije izrasti u takvog čovjeka, a takvog čovjeka svatko voli. Pristojan, učtiv i uglađeni čovjek se ne odnosi na njegov

lijepi govor, već se temelji na iskrenoj odanosti, skromnosti i štovanju bližnjeg, neovisno o njegovu rodu i staležu. Vanjska uglađenost mora biti rezultat unutarnje uglađenosti, odnosno naobrazbe uma i srca. Naglašava se kako učtivost mora biti prirodna i ne smije biti pretjerana, jer tko se preduboko klanja i previše laskavo govori, taj na kraju postane društvu smiješan. U svim aspektima pristojnosti i morala ne treba pretjerivati, jer ako se u nečemu pretjeruje, to više škodi, nego kada bi se grijeshilo protiv nekog pravila pristojnosti.

Djeca i njihov odgoj i ponašanje prema roditeljima i starijima najbolje pokazuju majčine napore oko odgoja djece. Ona na taj način postaju najbolje zrcalo svojih roditelja i života u kući. Od najranije dobi, kod djece treba buditi pobožna čuvstva. Ova zadaća i odgovornost pripadaju majci koja je čuvarica Božjeg zakona i prva učiteljica vjere kao i prvi primjer pobožnosti. Zanimljivo je kako Jambrišakova povezuje estetski odgoj s moralnim odgojem. Ona kaže da se djecu od malena treba gojiti za smisao za lijepo, jer smisao za ljepotu pomaže da se dijete uči o pristojnom ponašanju, redu i čistoći. Navodi vrlo važan primjer majke koja dijete uči govoriti. U razdoblju kada dijete uči govoriti ono oponaša svoje ukućane i zato majka mora biti strpljiva i postojana kako bi dijete točno i lijepo naučilo izgovarati riječi ispravljajući svaku djetetovu pogrešku.

Autorica je veliki patriot i zalaže se da djeci od najranije dobi treba buditi osjećaje domoljublja i ljubavi prema domovini i svom narodu.

Djecu treba poučavati govoriti istinu. U koliko djeca lažu, većinom su krivi roditelji koji lažu pred djecom i uče svoju djecu istoj navici ne misleći kako će djeca kasnije i njima početi lagati.

Vrlo važno je naučiti djecu poslušnosti koja je vrlo važna u odgoju budući da ih uči volju podvrgavati umnim zahtjevima. Zato Marija Jambrišak poslušnost naziva čvrstim temeljem na kojem se zasniva ćudoredni odgoj. Zapovijedi koje roditelji zadaju djeci moraju biti dobro promišljene i moraju se izreći odlučno, razumljivo i što kraće. Kod njihovog izdavanja oba roditelja moraju biti usuglašena. Roditelji moraju pokazati svojoj djeci kako se međusobno štuju, jer ako se grde ili jedan roditelj upućuje djecu da grdi drugog roditelja, tada djeca ne mogu steći poštovanje prema svojim roditeljima. Djecu treba učiti da kad god to mogu, pomognu starijem od sebe i tako se nauče biti uslužni. Iz ove navike kasnije će se razviti i radne navike. „*Tko marljivo radi, ne dospijeva da zlo radi, dok je besposlica i lijenost izvor mnogomu zlu.*“ (Jambrišak, 1896, 27).

Jedan od načina kako naučiti djecu radu je igra. Primjerice, djevojčice u igri s lutkama kuhaju, peru i suše odjeću, umivaju i oblače i tako redom. Djeci stoga samo treba pomoći i

usmjeriti ih što i kako da rade u ovakvim igrama, jer onda igra postaje korisna. Djeca trebaju stalno biti zabavljena aktivnostima već prema svojoj dobi i shvaćanju svijeta oko sebe.

Veoma potrebna ljudska osobina je sućut, odnosno empatija. „*Njom se povećava radost, ublažuje žalost, uništuje sebičnost i krči put ljubavi bližnjega bez koje ne bi moglo biti zajedništva ni među rođenom braćom, a kamo li među ljudima razne vjere i narodnosti.*“ (Jambrišak, 1896, 27) Od rane dobi kod djece treba poticati empatiju i to prema ljudima svih vjera i narodnosti. S djecom treba postupati čovječno i nesebično, te ih sve njegovati s jednakom ljubavi, a po mogućnosti im treba dati i priliku da se pokažu uslužnima i milosrdnima.

Djeca u ranoj mladosti ne razumiju kako ne smiju imati okrutno srce i mučiti čovjeka ili životinje, jer svaka životinja rado živi i osjeća bol kao i čovjek. Općenito, od najranije dobi djecu treba učiti svim vrlinama i krepostima. Roditelji ne mogu samo djeci govoriti kako se treba ponašati, već to moraju pokazivati svojim živim primjerom. To potkrepljuje jednom uzrečicom: „*Dobar pastir, jer što kaže inom, i sam potvrđuje svojim činom*“ (Jambrišak, 1896, 28). Ovdje se navodi i primjer Isusa koji je prednjačio svojim primjerom i zato je mogao pozvati sve da ga slijede (Jambrišak, 1896).

Obiteljski život se mora zasnivati na ljubavi, slozi i povjerenju. Svaki član strpljivo mora podnosi nedostatke onoga drugog i nastojati po mogućnosti svoje svladavati. Ako se ne trudimo svoje mane suspregnuti u obitelji, tada nestaje istinske obiteljske privrženosti. Unutar kuće u obitelji se trebamo držati svih pravila pristojnosti kao i izvan kuće, jer će tako pojedincu biti lakša interakcija s društvom. U suprotnom će svaka interakcija u društvu biti teška i usiljena za osobu, a može postati i smiješna. Djecu treba učiti pravilnom ponašanju u ranom djetinjstvu, jer se po djetinjstvu vidi čovjek, kao dan po jutru. Nije dobro da se mladić ili djevojka nauče lijepo ponašati tek nakon mnogih poniženja u društvu. Zato je bitna dječja poslušnost koja se moraju držati uputa i savjeta roditelja kako bi kasnije izbjegla neugodnosti u društvu. Prvi uvjet pristojnosti je poštovanje prema roditeljima. Autorica odmah navodi, kako se i tast i punica isto tako trebaju poštovati kao i vlastiti roditelji.

Odnos između članova obitelji mora biti srdačan. Postoji pravilo da što se kod stranca obavlja jednostavnom posjetnicom, kod rođaka zahtijeva dulje pismo ili posjet. Sinovi u obiteljskoj sobi pred roditeljima ne smiju pušiti ili se kartati bez dopuštenja njihovih roditelja, dok kćeri ne smiju ni biti bez posla, nego bi se trebale uvijek zabaviti nekim ručnim radom. Sve ove aktivnosti vrijede i mogu se čak obavljati i kad gosti dođu, ali se ne smiju zanemariti gosti. Pred gostima se ipak ne smije krpati odjeća. Gospođe smiju u grupi odrađivati ručni rad, samo ne za vrijeme neke predstave, jer se tako iskazuje nepoštovanje prema priređivačima predstave (Jambrišak, 1896). Ovdje se može vidjeti snažan utjecaj patrijarhalnog društva, iako je Marija

Jambrišak bila vrlo progresivna, uvijek je realno gledala na situaciju i mogućnost promjena u društvu.

Važnu ulogu u obiteljskom životu ima i služinčad ili posluga, koja isto tako živi zajedno s članovima obitelji u njihovoj kući. Obitelj ima obvezu da se brine za svoju služinčad. Ako se u kući sluge smatraju nižim stvorenjima, tamo se posluga osjeća kao rob, a on se onda ne veseli poslu i ne voli gospodaricu i ne trudi se ugoditi. Gospodarica ima zadaću da odgaja i svoju poslugu. Svaki sluga mora u gospodarici vidjeti ideal žene i zato je važno da ona bude valjani primjer. Sa služavkom treba govoriti pristojno i poučavati ju i opominjati kada griješi. To pomaže i samim služavkama kada odu u drugu kuću ili kada se udaju. Domaćica mora sluge gledati prvo kao ljude, a ne kao strojeve. Mora shvatiti da ni oni nisu savršeni i nepogrješivi. Krijeposti koje trebaju krasiti domaćicu kuće su: uzor reda, marljivosti, točnosti, svih vrлина i kreposti, te da razumije svaki posao koji zadaje svojoj posluži. Ukoliko posluga opazi da domaćica ne brine za svoje gospodarstvo i ne razumije se u poslove koje treba obaviti, tada oni rade po svojoj volji i ne slušaju ništa. Nasuprot, ako služinčad vidi da je domaćica vrijedna, vješta i valjana, tada i oni rade veselije, marljivije i točnije.

Gospodarica pred slugama ne smije nikakvim postupcima narušiti svoj ugled. Ona svoje dostojanstvo ne pokazuje bahatim zapovijedanjem, već time da su jedna riječ i jedan pogled dovoljni da se čini po njezinoj volji i želji. Pred slugama se ne smiju voditi rasprave između muža i žene oko naloga za i protiv poslova koje će sluga obaviti, jer se time narušava ugled domaćice. Domaćica služinčce oslovljava sa „Vi“, osobito ako je starije. Tako iskazuje poštovanje i rađa u njemu ponos i zadovoljstvo.

Djeca u kući moraju poštovati poslugu i ponašati se prema njima kao prema starijima. Nikad im djeca ne smiju zapovijedati, oni ih mole, a zapovijedaju im roditelji. Sve obiteljske odnose i tajne posluga uopće ne mora znati, jer se ona mijenja. Sluge se nikada ne treba uzimati iz prijateljske kuće, jer bi druga porodica mogla naslućivati da se o njima svašta govori. Nastupom u službu domaćica treba objasniti dužnosti i pokazati poslove i strpljivo uvoditi novu poslugu u posao. Kada posluga to zasluži potrebno je da ih domaćica pohvali, jer je pohvala ima veći utjecaj od ukora. Ukoliko mora ukoriti služinčce, neka to bude kratko i jasno, bez vike i psovanja i nikad u prisutnosti djece.

Plaća se mora isplaćivati kako je dogovoreno, a kada se daruju pokloni, neka to budu uvijek korisne stvari. Poslugu treba poticati na štednju i tako ih upoznavati sa sigurnijom budućnosti. Služinčad treba ići na misu nedjeljom i blagdanima, a domaćica ima zadatak da ih na to potiče. Sveta je dužnost domaćice da brine za čudoredni život svoje služinčadi. Kada se netko od posluge

razboli treba se u kući brinuti za njega i ugađati mu. Ovo objašnjava uzrečicom: „Što hoćemo, da drugi nama čine, činimo i mi njima.“ (Jambrišak, 1896, 36).

2. Čudoredno ponašanje u tužnim i veselim obiteljskim prilikama

U drugom poglavlju knjige koje nosi naslov: „*Razne zgode i nezgode u porodici*“ kao prva zgodica navode se porod i krštenje djeteta. Stari i lijep običaj je da se znancima i prijateljima prigodom radosnih događaja izraze osjećaji sreće i naša radost u takvim prigodama. Bližim rođacima i prijateljima otac djeteta javlja u najkraćem roku o ovom radosnom događaju u njegovoj obitelji, najviše do tri dana. Baki i djedu otac će o porodu javiti vijest osobno, ako su u istom mjestu. Tek rođenom djetetu se ne smije uputiti neka nepovoljna opaska, jer to rastužuje i vrijeđa majku, a svakoj je majci njeno dijete najljepše.

Dijete se krsti odmah drugi dan iza poroda ili kada se majka malo oporavi. Treba biti oprezan kod odabira kume i kuma djeteta jer je kumstvo kao krvno srodstvo. Odnos između kuma i kumčeta mora biti što nježniji i srdačniji, a za svu djecu treba uzeti jednog kuma ili kumu ako je moguće. Kumovi imaju zadaću da svom kumčetu budu savjetnici, duševni roditelji, a u nuždi čak i zamjena za roditelje brinući se za duševno dobro svog kumčeta. Zato kumove ne treba birati po bogatstvu, nego se oni biraju iz rodbine ili iz prijateljskog kruga. Dakle, uzimaju se one koji neće obitelji u nesreći okrenuti leđa. Za kumstvo treba pitati prije poroda ili odmah nakon, kako kum ne bi posumnjao da je obitelj već nekoga pitala, ali je odbijena, pa je on drugi izbor. Kad god je to

moguće, ako smo zamoljeni za kumstvo, tu zamolbu uvijek treba prihvatiti (Jambrišak, 1896).

Iduća zgrade koja se obrađuje u ovom poglavlju su zaruke, mladovanje i svadba. Često se mladi ljudi nađu zaljubljeni, ali ih rastavlja staleška pripadnost ili se previše gleda materijalno stanje njihovih obitelji. Tada se ne uzima žena, već se govori, kako se oženio za novac. Međutim, nije rijetkost da neka nesreća uzme novac, pa se onda nema ni novaca, a ni bračne sreće. Roditelji kod udaje kćeri ne trebaju gledati na bogatstvo ženika, već na njegovo poštenje, vrlinu, fizičko zdravlje i sposobnosti koje mu omogućuju uzdržavanje obitelji. Muškarac ne bi trebao ni razmišljati o ženidbi dok si ne osigura sredstva za uzdržavanje budućih članova svoje obitelji.

Ako djevojka ne može voljeti i poštovati mladića, tada je bolje ne udavati se za njega. Na ovom se mjestu parafrazira Goethea govoreći da se brak mora temeljiti na ljubavi i poštovanju, jer je samo tada taj brak početak i svršetak svake kulture. Kod izbora osobe s kojom će se provesti život treba gledati na njegove duševne vrline. Ako muškarac želi zaprositi djevojku, mora biti siguran da će ona pristati i da će njezini roditelji dati privolu, jer ako bude odbijen i dobije „košaricu“, tada će mu se svijet rugati. Kada je mladić sve dogovorio dužan je pobrinuti se i o zaručničkom prstenju. Bilo bi poželjno da zaručnik svaki dan dolazi u kuću zaručnice, ako je moguće. Zaručnik može poljubiti zaručnicu samo uz njezino dopuštenje. U prisustvu gostiju je ljubljenje neumjesno, pa je dovoljno poljubiti samo ruku zaručnice. Ako se dogodi da se zaruke raskinu, tada treba vratiti poklone svima koji su ih darovali, s obje strane. Običaj je da zaručnica i zaručnik, prije nego odu u crkvu na vjenčanje, od roditelja zatraže blagoslov. U crkvi se mladencima ne čestita, a nije prigodno ni da se mladenci u crkvi miluju, to moraju ostaviti za vrijeme kada budu kod kuće. Tri su glavne stvari koje brak čine sretnim: međusobna ljubav, vjernost i strah Božji (Jambrišak, 1896).

Sljedeće zgrade koje je autorica odlučila opisati i iskazati čudoredno ponašanje u tom trenutku jesu rođendani, imendani i darovi. Prijateljima i znancima, rođendan se čestita osobno ili karticom. Kod izbora darova vrlo je važno odabrati dar koji neće uvrijediti primatelja. Kod darivanja treba iskazati nježnost i finoću, a dar treba biti prema želji i potrebi onoga komu je namijenjen. Ne treba darivati stvari koje nam stoje kod kuće, samo kako bi ih se riješili, jer bi se primatelj mogao uvrijediti. Kod darivanja mladeži treba spojiti ugodno s korisnim. Prijateljima ne treba darivati previše skupe poklone, jer se oni onda brinu kako moraju uzvratiti jednakom vrijednošću poklona koji su dobili ili čak skupljim. Čim dar primimo trebamo izraziti veselje i dopadnost dara. Djevojkama je uvijek dobar poklon kitica cvijeća. Djevojka se ne bi trebala kititi cvijećem žarko crvene boje, jer ta boja simbolizira vatru i strast. Djevojka koja dobije cvijeće od

svoga mladića, ne smije se njime kititi jer to odaje koketiranje. Dozvoljeno je da se djevojka njime ukrasi jedino onda ako je cvijeće dobila od svog zaručnika (Jambrišak, 1896).

Posljednji događaj koji se obrađuje s pozicija ćudorednosti je smrt i pokop bližnje osobe. „*Tko je plemenita i nježna srca, toga se iskreno doimlje dobro i zlo bližnjega, te će mu biti privržen, ne samo u sreći, nego i onda, kad mu nastanu crni dani.*“ (Jambrišak, 1896, 58)

Iz ovih je riječi vidljiva empatija koju naglašava Marija Jambrišak u svim situacijama života posebice u odnosu s našima najbližima. Nesretniku će biti velika utjeha kada bude vidio kako se njegov vjerni prijatelj ražalostio zbog njegove nevolje.

Na obznanu nečije smrti, odmah trebamo izraziti svoju iskrenu sućut onome koji nam je donio vijest o smrti. Na pokop se oblači crnina, a u kući žalosti se izražava sućut bližim rođacima pokojnika. Ovdje se može vidjeti patrijarhalan odnos prema ženama u društva, jer se podrazumijevalo da udovice nose crninu godinu dana, a zatim još godinu dana nose polu-crno, dok muškarci ne moraju nositi crninu (već nešto tamno) i već nakon 6 mjeseci se mogu ponovno ženiti. Za roditelje je stroga korota trajala 6 mjeseci, zatim 3 mjeseca manje stroga i još 3 mjeseca mala korota. Za baku, djeda i braću korota je trajala 6 mjeseci. Vrijeme korote za djecu nije određeno, a za neodraslu djecu se ne korotuje (Jambrišak, 1896).

3. Društvena etika i moral

Prelazimo na iduće poglavlje pod nazivom: „*Pristojno vladanje u društvu i s društvom*“. Autorica se ovdje bavi prijelaznim razdobljem mladića i djevojaka nakon završene škole. Po završetku školu ne završavamo sa svojim obrazovanjem. Čovjek treba učiti cijeloga života jer se svijet i čovjek mijenjaju i nikada do kraja neće biti otkriveni i uvijek će biti novih spoznaja. Isto tako i svršetkom škole, ne završava odgoj čovjeka. Škola u čovjeka samo „usađuje“ korijen odgoja. Učiteljice i učitelji trebaju s djecom postupati ljubazno i nastojati da im srce oplemene i um naobraze. Mladež ima samo jedan zadatak, a taj je napredovati u obrazovanju i u svom ponašanju. Autorica ovdje stavlja u odnos školu nasuprot života u smislu poslušnosti. U školi se mladež pokorava volji učitelja jer znaju da učitelji imaju za njih najbolje namjere, dok se u životu često moraju pokoravati ako ne milom, onda silom. Stoga se mladež treba u školi naviknuti pokoravati volji drugih, kako bi se i u životu lakše pokoravali željama pretpostavljenih, kada ne može biti drugačije.

Napuštajući školu mladež mora nastojati biti više nego što jesu, a ni manje nego što mogu biti. Savjetuje ih da sačuvaju djetinju narav i svježiu neiskvarenu ćud, kako ne bi zagazili u

„nadrimumdrost“. Kada djevojka završi školu, neka se vrati u roditeljsku kuću, jer njezina majka uvijek treba pomoć. Ako se djevojka vraća u svoj dom, ne smije se uzdići iznad majke, jer dijete prema roditeljima ostaje uvijek djetetom. Navodi autorica kako ima naroda koji su na „najnižem stupnju uljudbe“, ali ipak uvelike cijene svoje roditelje i daje primjer divljeg plemena: „*Ima divlje pleme u Africi, koje tako štuje majku svoju da veli: Ubij me, ali mi ne vrijeđaj majke.*“ (Jambrišak, 1896, 68). Ljubav prema majci ilustrira se i u primjeru ove narodne pjesme:

*„I ja ne bi oprostio komu,
Kad bi moju opsovao majku;
Matere su svima nama svete;
I ti svoju mlad posvetio si,
Čast joj dakle pred Bogom i ljudima!“* (Jambrišak, 1896, 68).

Djeca svojom nježnom ljubavlju trebaju paziti svoje vrijedne roditelje i nastojati ih što je moguće češće razveseliti i s lica roditelja pokušati čitati svaku želju. Kćer treba pomagati majci u kućnim poslovima kako bi joj olakšala pa joj ni jedan posao ne treba biti pretežak. Djevojka će najlakše odoliti svim nedaćama života, ako je naviknula obavljati i najteže poslove. Djeca trebaju imati slijepo povjerenje u svoje roditelje, a posebno djevojke. Čim djevojka skriva nešto pred svojom majkom, to je dokaz da ne ide sve pravim putem. Majka treba biti uzdanica, te prva i najbolja prijateljica. Najstarije kćeri trebaju majci pomoći u odgoju ostale braće i sestara, trebaju ljubiti i paziti svoju braću i čuvati se zadirkivanja i svađanja sa svojom braćom, pa će tada i braća nju čuvati. Nakon završene škole i rada, dobro je da djevojka pronade neke umjerene zabave za sebe (Jambrišak, 1896).

Iduće poglavlje govori o držanju tijela. Zdrav čovjek nikada ne smije hodati bahato. Nije lijepo kada se iz hoda mlade osobe razabire njezina oholost i prezir, nego kretnje tijela moraju odavati čednost. Navodi se da nije lijepo „dignuti nos“ previše: „*Ko je glavu svoju naumice ukočio, taj se čini smiješnim, drže da je oholica, napržica, šupeljak; o njem valja ona narodna: Tko svoj diže nos odviše, u tom mudar duh ne diše.*“ (Jambrišak, 1896, 71).

Ruke se ne smije zabiti u džepove ili ih držati na leđima. Njima ne treba ni prilaziti licu druge osobe, kako ne bi ispao dosadan i nespretan. Isto kao i danas, neuglađeno je prstom pokazivati na drugoga i lupati šakom o stol. Kada prolazimo nečijom sobom ili hodnikom, moramo hodati što tiše i laganije. Za vrijeme dok pričamo s osobom trebamo ga gledati ravno u oči, jer su oči ogledalo duše.

Žena treba paziti na ljepotu svoga tijela, ali prava ljepota je: „*U čistoj nepokvarenoj prirodi ženskoj, u onoj blagoj ženskoj pojavi njenoj, u onom neobičnom nam nekud svetom, unutarnjem životu, kojim diše cijela žena, u onom božanskom plamu, što zagrijeva svaku žilicu njena tijela, pa*

čak i tuđa srca. Tiho sutjecanje, blaga smjesa, od umiljatosti, dobrote, bezazlenosti i voljnoga pregaranja, s postojanosti, ponosom i snagom, a iz tog alema ženine duše i čista ljubav i vjera, to je onaj nutarnji život ženskinje, što oživi cio oblik, što i običnu oku daje neviđene ljupkosti, što i usahla usta prelije neodoljivim miljem, što i precvjetanu ružu zadahne zanosnim mirisom. To je prava ljepota, puna sadržine, što ne dodija, što je vazda svježa i mlada.“ (Jambrišak, 1896, 79).

Zatim se autorica dotiče teme oblačenja i odijela. Kaže kako je svakom čovjeku pa bio on najružniji ili naj divljem urođeno prikazati sebe prijatnim. Zato što čovjek manje lijep tijelom i dušom, to će biti brižniji oko svog odijevanja. „Čovjek siromašan duhom i čuvstvom ćutjet će nezatnost svoju i nesposobnost, da bude drugima po volji. – Naravni pak nagon, da to postigne, nukat će ga, da istakne svoju vanjštinu, uljepšanu umjetnim sredstvima, ne bi li tim nutarnju svoju ništetnost sakrio.“ (Jambrišak, 1896, 81).

Navodi se kao primjer i drugi ekstrem, u kojem ljudi opsežna znanja i duboka čuvstva zapuštaju svoje tijelo i odijelo. To je isto tako protiv pravila pristojnosti, jer svaki obrazovan čovjek treba svijetu pokazati svoju vanjštinu onako kako mu to i dolikuje. Djevojke se trebaju oblačiti pristojno i prije svega čedno. Narodna nošnja može očuvati nacionalni ponos stoga ju treba nositi kako ne bi potpuno nestale, kao u „velikim državama“. Ne treba se previše kititi nakitom jer ljudi s previše nakita izgube svoju draž (Jambrišak, 1896).

3.1. Šutljivost i ljubav prema istini

Marija Jambrišak kaže da se govorom, tim darom Božjim, služimo samo na slavu Božju i doborobit sebe i svojih bližnjih. Zato se trebamo učiti šutljivosti, jer: „Bolje je pokliznuti nogom, nego jezikom“ (Jambrišak, 1896, 92). Ne treba govoriti bez potrebe, jer tamo gdje se puno govori, tu ima i dosta praznih riječi, ali ima i dosta laži i kleveta, kojima se svjesno ili nesvjesno nanosi šteta drugome. U društvu treba društvu razborito i umjereno. Tako i šutnja mora biti razborita i prirodna, a ne znak arogancije. Od ranog djetinjstva treba učiti djecu šutjeti u pravo vrijeme i na pravom mjestu. Kao primjer se uzimaju citati iz Biblije u kojoj se preporuča da svaki čovjek treba naučiti brzo slušati, a polagano govoriti. Vrlo ružna društvena mana je ogovaranje kojom se često analiziraju tuđe pogreške. Mnogi ljudi u tuđem oku vide trun, a u svom ne vide balvan. Zato nije pristojno iznositi niti naglašavati tuđe istinite mane, a još je veći grijeh smišljati laži o nekome. Naglašava se kako su ti klevetnici pomoćnici đavla, jer nagrđuju ono što je čovjeku najsvetije, a to je njegovo poštenje. Onaj tko uništi čovjekovo poštenje, uništio je i sve ono što ga je moglo usrećiti na ovom svijetu. Ovo se ilustrira narodnom pjesmom u kojoj sveti Nikola i sveti Ilija voze duše na onaj svijet, ali dvije ne mogu prevesti jer su zgriješile svojom otrovnom jezičinom (Jambrišak, 1896).

U našem narodu postoji i mnogo poslovice i fraza koje govore o ženskoj brbljavosti. Istina je da ni muškarci u tome ne zaostaju. Navodi se kako je muška kleveta opasnija od ženske, jer kleveta muža više šteti ženi, nego njena kleveta mužu. Obično kleveću propalice i neznalice jer po svojoj iskvarenosti sude druge. Kleveću često kako bi se osvetili, no Jambrišak tada kaže:

„Na kog mrze ljudi u zlovolji,

Obično je od njih mnogo bolji.“ (Jambrišak, 1896, 95).

Ako poznajemo nekoga tko je pogriješio, trebamo ga žaliti iz sveg srca i nastojati zlobnike ušutkati, a ublažiti manu i načinjeno zlo, koliko god možemo. Uvijek treba govoriti mirno i promišljeno. Bezobzirne uvrede treba odbiti s dostojanstvom i ponosom i tako ćemo uvreditelja ozlijediti. Od laži se treba ograditi, no nekad je bolje samo ignorirati tu laž. Ako u kući počne tračanje, domaćica ima zadatak da to odmah zabrani i skrene razgovor na neke druge teme. Trebamo paziti da svojim govorom ne dovedemo u neprilike sebe i druge. Poznanicima ne trebamo prenositi tko je i što je o njima lošega govorio, jer tako sijemo mržnju i neprijateljstvo među njima. Ako nam netko prenese da je netko nešto loše rekao o nama, trebamo biti oprezni, jer je kurir mogao to izmisliti samo kako bi nas malo „bocnuo“. Treba ostati miran i ne pokazivati da smo tužni, već treba odvratiti da smo sretni što se drugi za nas brinu. Na kraju zaključuje da je potrebno čuvati se ispraznih riječi i klevete i da trebamo iznad svega ljubiti istinu (Jambrišak, 1896).

3.2. Dobar domaćin i dobra domaćica

Uloga domaćice nije povezana samo s njezinim obvezama prema obitelji, već i prema društvu u kojem živi. Domaćica je odgovorna za sve što se u kući događa i zato mora paziti na sve u kući, a tek onda na zahtjeve društva. Za pristojan život i pažljivo ponašanje članova obitelji odgovorna je domaćica. U radu se iznosi tvrdnja koja otkriva nepravednost patrijarhalnog sustava u kojoj se muškarcima obično oprašta ako se ogriješe o zakon pristojnosti, dok se takvo što ženama i domaćicama neće oprostiti. Šest vrijednosti koje treba gajiti svaka domaćica jesu: urednost, čistoća, marljivost, štedljivost, zadovoljstvo i skromnost. Žena je zadužena i za poslugu i zato ne smije doći mužu sa žalbama protiv njih, osim u slučajevima velikih prekršaja, jer bi tako sebe osramotila.

U rano jutro domaćica ne smije primiti muškarca, osim ako ne zastupa muža u poslovima. Svoje bližnje u kuću treba primiti što ljubaznije, jer naprasito i neprijatno ponašanje može povrijediti gosta. Ako u posjetu dođe više gostiju, tada domaćica ima zadatak kako ne bi jedan gost dobio više pozornosti od drugog, pa domaćica vodi razgovor i to na temu koja sve članove razgovora zanima. To ne znači da domaćica svakom gostu pokazuje jednako prijateljstvo i ljubav,

jer to vodi do laži i pretvaranja, što je mana društvenog ophođenja. Skupinu gostiju važno je međusobno upoznati i to osobu nižeg staleža predstavljamo osobi višeg staleža, mlađu osobu starijoj, muškarce ženama, a istim redom predstavlja se i članove svoje obitelji. Djeca ne smiju biti u sobi gdje su gosti, a dovedu li gosti sa sobom djecu, domaćica mora biti uljudna i pristojno ih pozdraviti, jer roditelji teško zaboravljaju neprijatnost prema njihovoj djeci. Svaka žena, a posebno domaćica, mora biti strpljiva, prijatna i finih osjećaja (Jambrišak, 1896).

3.3. Pozivi i posjeti

Osobe s kojima smo u dobrim i prijatnim odnosima, treba pozvati u posjetu, jer pojedinci koje ne pozivamo mogu smatrati da želimo s njima prekinuti kontakt. U koliko netko odbije poziv više puta, njega više ne treba zvati jer on niti ne želi doći k nama u goste. Drsko je pozivati ljude puno višeg staleža kod sebe u goste i na druženje. U koliko osobu pozivamo na objed, nije pristojno pozvati nekoliko obrazovanih i nekoliko neobrazovanih osoba, jer oni nemaju zajedničkih tema za razgovor (Jambrišak, 1896).

Zatim se navode pravila ponašanja kada mi odlazimo u posjetu. U koliko mladić dobije premještaj na drugo radno mjesto, treba otići u posjet znancima i poglavarima, prije nego ode, a dolaskom na novo radno mjesto, dužnost mu je što prije posjetiti poglavare i ostale odličnije osobe s novog radnog mjesta. Prije nego odemo u posjetu, trebamo se raspitati kada je najpristojnije posjetiti koju obitelj. Uobičajeno je da se na velike blagdane i uoči njih ne odlazi u posjete.

U koliko je više žena u sobi, potrebno je više se obraćati starijim damama. Prilikom posjete, muškarac čeka da mu žena sama pruži ruku kako bi ju mogao poljubiti. Ako osjeti da nije dobrodošao, gost treba što prije mirno i pristojno otići. U tuđoj kući se ne zapovijeda i ne određuje ništa. Muškarac ne mora čekati da mu pohod bude uzvraćen kako bi ponovno došao u posjet. Žene moraju čekati da se pohod uzvrat, a što je pohod miliji, to se prije uzvraća. Ako djevojke dolaze u posjet na duže vrijeme, trebaju se u kući udomaćiti, ali i poštivati kućni red, te pomagati domaćici gdje god vide da mogu pomoći. Ako u kući ima djece, donese im se igračkaka, a ako idu u školu onda neka lijepa pripovijetka. Roditelji u ovim situacijama moraju paziti da se djeca ne ozlovolje ako im netko ne donese ništa. Kad se gost vrati kući iz dužeg pohoda, prva zadaća mu je da domaćici kod koje je boravio napiše zahvalnicu. Ako dođemo kome u posjetu, a njega nema kod kuće, ostavljamo posjetnicu (Jambrišak, 1896).

Sljedeće je vladanje kod stola. Kod prostiranja stola, najvažnije je da stol bude čist. Majka ili otac sjede na čelu stola, a djeca sjede raspoređena po dobi. Gosti sjede tako da između dva

muškarca sjedi gospođa i obratno. Ovako se muškarci brinu za udobnost gospođe i tako domaćici olakšavaju posao. Muž nikada ne sjedi do svoje žene, a ni brat do sestre, jer to kvari zabavu zbog njihovih prisnih svakidašnjih odnosa. Gosti ne sjedaju za stol i ne dižu se od stola dok to ne učini domaćica ili domaćin. Ako dolaze gosti i u kući ima djece ili oni dvede djecu, tada djeca sjede za posebnim stolom (Jambrišak, 1896).

Gostoljubivost domaćina je onome tko ga je posjetio odlikovanje, zato treba paziti koga se poziva na velike gozbe. Domaćica sama dočekuje sve svoje goste i odmah ih sve zajedno stavlja kako bi gozba bila vesela. Domaćin prvi održi zdravicu za povod zbog kojega se gozba održava. Poslije domaćina nazdravlja se najotmjenijem gostu. Ako je gozba sa većim brojem ljudi, domaćin odredi jednu osobu koja će biti zadužena za zdravice, a žene obično ne nazdravljaju. Domaćica se brine da ni jednom gostu ne fali ništa. Svaki gost treba domaćici reći nekoliko uljudnih riječi, ali se ne smije zahvaljivati za objed. Na gozbama opet muškarci služe gospođe i gospođice (Jambrišak, 1896).

3.4. Ophođenje u društvenim interakcijama

U ovom se dijelu autorica posvetila natuknicama o lijepom i čudorednom ponašanju osoba u kontaktima i međusobnoj komunikaciji u tadašnjim društvenim odnosima. Kada muškarac uđe u sobu s gostima, obvezan je pokloniti se na sve strane sa šeširovom u ruci, a zatim potraži domaćicu kako bi joj uputio nekoliko lijepih riječi i pozdravio se s njom. Onaj tko želi plesati, približi se djevojkama i dade se predstaviti. Kada se mladić upozna s nekoliko dama, one ga mogu upoznati sa svojim prijateljicama. Žena nikada ne smije umoliti muškarca da joj nekoga predstavi, niti ona smije dopustiti da on nju nekome predstavi. Ako se pleše, svaki muškarac mora domaćicu barem jednom zamoliti za ples, a domaćin i odrasli sinovi svaku ženu isto tako bar jednom zamoliti za ples. Ni jedna žena ne bi trebala sjediti dok se pleše, zato je važno pozvati više muškaraca, nego žena (Jambrišak, 1896).

Iduća tema su društveni razgovori. Tema razgovora ovisi o situaciji u kojoj su se ljudi sastali. Čar zabave nije u broju ljudi, već u dobro odabranim ljudima. Tema razgovora treba biti ugodnom zabavom srcu i umu. Površni razgovori o događajima i vremenu, kao i kleveta nisu zabavni obrazovanim osobama. U društvu se ne priča o sebi i svojim zaslugama i općenito se ne treba hvalisati. U društvu gdje ima osoba raznih vjera, narodnosti i političkih stranaka, ne potiče se razgovor o tim temama. Otmjena osoba ne priča nižoj osobi o svojoj časti i moći, bogataš siromahu o svom bogatstvu, zdrav čovjek bolesniku o svom kršnom zdravlju, a daroviti o svojim spretnostima ograničenom i slabo nadarenom čovjeku. U razgovoru nikako nije mjesto uvredama

i okršajima, a ako vidimo da će doći do okršaja, razgovor treba preusmjeriti na druge teme. Ne smijemo nikome upadati u riječ. U razgovoru su poželjne šale i dosjetke dok one ne vrijeđaju nikoga. Mladež treba ići na pristojne zabave i u pristojna društva, ali ako o određenoj temi ne zna ništa, bolje je da šute i ništa ne govore, jer je bolje mudro šutjeti, nego ludo govoriti (Jambrišak, 1896).

Glazba je najbolji alat za zabavu u manjem ili većem društvenom okupljanju, pa ako netko zna svirati i pjevati, to treba iskoristiti kako bi se obogatila međusobna komunikacija i podigla razina odnosa. U pjesmama ne treba zaobilaziti niti naše narodne pjesme. Ovom tvrdnjom se zapaža autoričin pozitivan stav i ljubav prema domovini i svemu što je baština naše domovine. Treba koristiti i zagonetke, a hrvatske zagonetke su lijepo blago iz našega naroda. U koliko u društvu postoji dobra volja, moguće je druženje i zabavu obogatiti raznim igrama, a osobe koje u njima sudjeluju trebaju biti sličnih godina i približno jednakih sposobnosti i interesa (Jambrišak, 1896).

U zabavama i na glazbenim okupljanjima, ne treba zaboraviti i naše narodno kolo koje bi valjalo otplesati i na najotmjenijim zabavama. Mladići i djevojke trebaju se zauzeti za to da se poduče plesu, jer je prvi ples ujedno i prvi korak u društvo, a posebno djevojkama kada im se na plesovima udvoravaju sa svih strana. Muškarac koji želi otplesati neki ples s djevojkom potrebno je da se njom prvo upozna, ali u razgovoru s njom ne treba pretjerivati u laskanju. Djevojke moraju mirno čekati poziv na ples i ničim ne smiju pokazivati svoju nestrpljivost ili nezadovoljstvo što ih nisu izabrali najzgodniji i najbolji plesači. Svakog plesača koji djevojku pozove na ples ona mora prihvatiti, a ako to odbije ona te večeri ne smije više ni s kim plesati. Kada muškarac želi nekoj djevojci pokazati odanost, to mora činiti nježno i obzirno, jer viteško poštovanje ostavlja veći utisak, nego nametljivo udvaranje. Muškarac koji je u interakciji s djevojkom napravi neki manji propust ne smije kod djevojke izazvati javnu osudu. „*Ako li joj ko hotice i navalice okrnjuje dužno joj počitanje, tada neka ga ošine za kaznu tankom domišljatošću svojom ili ako to ne, neka ga se naprosto prođe.*“ (Jambrišak, 1896, 145) Na plesove koji završavaju iza ponoći, ne treba voditi djevojke mlađe od 18. godina, jer to šteti njihovom zdravlju i ljepoti. Djevojke ne trebaju ići na zabave i plesove koji su bez pozivnice, jer se tamo zbivaju stvari koje nisu ni za oko, a ni za uho jedne pristojne i čedne djevojke. Mladići se također trebaju kloniti takvih zabava (Jambrišak, 1896).

Marija Jambrišak progovara i o problemu pušenja. Ona tvrdi kako je pušenje nužno zlo, no i tim odnosima treba utvrditi određena pravila. U prisutnosti gospođa i u njihovim sobama ne smije se pušiti, osim ako to one nisu dozvolile. Nije poželjno da žene puše jer time pokazuju drskost i mušku odvažnost, a gube ženstvenost i žensku ljepotu i narav. U sobi gdje se jede, nikada se ne

puši. Mlada supruga ne bi trebala mužu braniti da puši, ali isto tako i on mora uložiti napore kako bi što više suspregnuo tu svoju strast (Jambrišak, 1896).

Sada prelazimo na ponašanje prema osobama koje su u interakciji s osobama višeg ili nižeg staleža. Uglednici ne smiju u društvu isticati svoju premoć. Otmjene se osobe ponašaju kao da nisu svjesni svih svojih prednosti, ali zato osobe nižeg staleža trebaju sve te prednosti priznavati i uvažavati. Niži stalež treba višem staležu iskazati dužno poštovanje, ali se to ne smije pretvoriti u podlo i nedostojno laskanje i dodvoravanje. Djevojčice trebaju biti ljubazne i pristojne prema starijim gospođama, a osobito prema domaćicama, kojima trebaju nastojati pomoći kad god je to moguće i tako se pokazati vrijednima i marljivima (Jambrišak, 1896). Odnos prema bolesnima, nesretnicima ili siromasima mora biti takav da na površinu izađu prvo plemenitost srca te empatija i za dobro i za zlo bližnjega. Veliku bol nesretnom čovjeku čini situacija u kojoj ga prijatelji jedan za drugim ostavljaju kada on upadne u nesreću. Mnogi takvi „prijatelji“ se prema bližnjem u sreći odnose prijatno i uslužno, jer će od toga imati koristi. A kada prijatelja stigne kakva nesreća, oni postaju ravnodušni i prezirni.

Bolesniku i nesretniku je velika utjeha kada se netko ražali nad njegovom boli i riječima i djelima mu pritekne u pomoć. Za njegu bolesnika, najprikladnije su žene, jer su one vješta, blaga, ustrajna, bistra, oštroumna i prijatna bića. Bolesnika treba ohrabrivati i davati mu nadu za ozdravljenjem, a ne treba pred njim iskazivati zabrinutost i žalost jer time utječemo na njegove osjećaje. Beščutno bi bilo bolesniku reći kako mu nema više pomoći, to se ni u kom slučaju nikada ne smije napraviti. Bolesnik opet, kada ozdravi, treba posjetiti sve one koji su mu iskazivali podršku i empatiju i na tome im zahvaliti. Među bolesnike svrstavamo i slaboumne osobe i nikome se ne smije oprostiti vrijeđanje i omalovažavanje ovakvih osoba i njihov jadan život im još više zagorčavati. Pomagati treba siromasima, a posebno onima koji su osiromašili bez svoje krivnje. Treba im pružiti priliku da zarade svojim poštenim radom. Ako im se i priža pomoć tada to treba činiti nježno, odnosno tako da oni ne osjete to kao darovanje milostinje (Jambrišak, 1896).

3.5. Odnosi poštovanja u društvenim interakcijama

U ovom se iznošenju ćudorednog odgoja mladeži i cijelog puka naglasak stavlja na štovanje i ljubav djece prema svojim roditeljima i učiteljima. Roditelji su djeci prvi dobrotvori i zato ih djeca moraju slušati, štovati i ljubiti. Dobrobit društva upravo se ogleda i manifestira u štovanju roditelja, jer ako u društvu slabi ili ne postoji navika poštovanja roditelja, nastradati će i cjelokupno društvo, budući da je obitelj temelj društva.

Navodi primjer da su jednom pitali poganskog mudraca treba li štovati roditelje, a on im je odgovorio da treba kazniti onoga tko i samo takvo pitanje ide postavljati. Djeca se nikada ne smiju stiditi svojih siromašnih roditelja, pa ako dođu na viši stupanj časti, trebaju se sjetiti svojih roditelja i dati im veću zaslugu. Navodi se primjer pape Benedikta XI. koji je bio sin siromašnog pastira. Kada je on postao papa, majka mu je došla u posjetu u siromašnom odijelu, a takvu ju nisu htjeli pustiti pred papu, pa su joj obukli svilenu odjeću. Kad je izašla pred svog sina papu, on se pravio da ju ne poznaje jer je njegova majka priprosta seljanka, a ne visoka gospođa. Majka nije htjela da ju sin ne prepozna pa se preobukla u svoje prosto odijelo i tada ju je sam papa ponosno predstavio kao svoju majku. Ako se od malih nogu u čovjeku izgubi poštovanje prema roditeljima, tada postoji mogućnost da će ova osoba postati okorjela srca i sklona pakostiti bližnjemu. Stare i iznemogle roditelje treba pomagati i pokušati im pripremiti udoban život. Kada stari roditelji obole, neka ih djeca požrtvovno njeguju, a kada umru, neka ih dostojno pokopaju. „*Grob roditelja neka im bude iza crkve najsvetije mjesto – neka amo često zalaze i cvijećem ga okite*“ (Jambrišak, 1896, 157).

Uz roditelje, djeca moraju poštovati i svoje učitelje. Velika je žalost kada djeca završe školu da se često ismijavaju i rugaju svojim učiteljima. To se događa zbog toga što roditelji u kući pred svojom djecom ružno govore i grde učitelje i škole. Nije lijepo rugati se učiteljima, jer oni narodu žele pribaviti sretniju budućnost pružajući mu odgoj i obrazovanje. Učitelji djecu trebaju učiti svemu što je lijepo, dobro i istinito. „*Hrvatska mladeži, štuj i ljubi one, koji su te uzgojili, koji su te učinili čovjekom – svoje roditelje i učitelje tada će te pratiti po svim tvojim putovima njihova ljubav, njihov blagoslov i bit ćeš sretna, a u tebi i s tobom bit će sretna Hrvatska naša domovina*“ (Jambrišak, 1896, 158).

Izbor odgojiteljica „uzgojilja“ je vrlo težak, jer je njezina zadaća uzvišena. Mnogi roditelji smatraju da je uzgojilja dobra ako zna strane jezike i ako je osposobljena u glazbi. Marija Jambrišak kaže da je to sasvim krivo jer: „*Prije njezina nastupa ne pita se, umije li uzgajati i obučavati, je li temeljito naobražena, je li nabožna i ćudoredna, ne pita se za njezinu prošlost, već se jedino pita, umije li sa svojim pitomcima govoriti francuski i engleski*“ (Jambrišak, 1896, 159). Ovo je potpuno krivo jer nitko ne pita zna li ona dobro hrvatski jezik. Odgojiteljice su najčešće dolazile iz inozemstva pa je bilo jasno da tako neće moći pitomcima usaditi ljubav prema našem jeziku. Uzgojilja treba biti duševno i ćudoredno zrela, savjesna i imati ljubav i volju za svoj posao. Nju treba srdačno dočekati u svojem domu, jer je prvi utisak najvažniji, pa će ju ovakav doček zasigurno ohrabriti. Ove se osobe treba smatrati članom obitelji, a iza domaćice i domaćina, davati im prva mjesta u kući. Djeca odgojiteljice moraju bezuvjetno slušati i one nad njima moraju imati neograničenu vlast. Kada dolaze gosti, zadatak domaćice je da gosti uzgojilji iskažu najdublje poštovanje. Dalje se navodi kakva bi uzgojilja

trebala biti: „*Uzgojilja ima biti kući odana, ima biti iskrena i čedna, ima se čuvati himbene poniznosti, ne smije da bude drska, ima da bude zdušna u ispunjavanju svoje dužnosti.*“ (Jambrišak, 1896, 161), a i sama obitelj isto tako mora poštovati uzgojilju kako i dolikuje njenoj uzvišenoj zadaći (Jambrišak, 1896).

Prijateljstvo je jedna od najboljih posljedica čovjekove društvenosti. Kod svih Slavena, a ponajviše kod Hrvata, prijateljstvo je svetost. Prijateljstvo se mora temeljiti na međusobnom štovanju, a štovanja ne može biti ako kod čovjeka nema kreposti. Birajući prijatelje paziti se treba ne samo na čestitost, već i na to da nas može naučiti nečemu i da nas zna dobro savjetovati. Ne treba se uzdati u one ljude koji nas samo hvale i sve naše mane odobravaju i to potkrepljuju uzrečicom: „*Bolje da nas prijatelj zauši, nego da nas varalica cjeliva*“ (Jambrišak, 1896, 163). Od pravog prijatelja očekujemo da nam govori otvoreno, čisto i bistro. Pravi prijatelj se podržava na tri načina: štujemo ga kad je blizu, hvalimo ga na daleko i pomažemo mu u potrebi. Kod prijateljstva ne postoji računanje usluga, jer sretniji treba biti onaj koji uslugu prijatelju radi, nego onaj koji ju prima. U prijateljstvu se ne smije tražiti koristi, a uz prijatelja treba biti i u nevolji i nesreći. Pomoći mu treba i riječima i djelom, jer se u nevolji raspoznaju pravi prijatelji. Ako se i posvađamo s prijateljem, ne treba ga vrijeđati, već se uvijek treba sjećati prošlih dana. Ono što je najvažnije, to je potreba čuvanja od lažnih prijatelja, jer: „*Lažni-prijatelji su ure sunčanice, koje su upotrebljive samo dotle, dok sunce žarko sija*“ (Jambrišak, 1896, 164).

4. Pristojno vladanje u javnom i poslovnom životu

Prelazimo na poglavlje broj 4, koje je naslovljeno „*Pristojno vladanje u javnom i poslovnom životu*“. Prvi dio ovoga poglavlja donosi naputke o pristojnom vladanju u crkvi u kojem se tvrdi kako je vjerski odgoj potreban svakome, a posebno ženi. „*Žena u istinu pobožna sigurno je i čudoredna; ta vjera je luč, koja je vodi po svim putovima života. bili oni cvijećem ili trnjem obrasli*“ (Jambrišak, 1896, 167) U crkvi se ne smije govoriti glasno niti vikati, a svoje poznanike pozdravljamo samo pokretima glave. Sjedeća mjesta u crkvi kao i u ostalim javnim institucijama treba prepustiti starijim osobama. Malu djecu dovodimo u crkvu tek onda kada smo sigurni da će se u njoj pristojno ponašati. U ovim naputcima autorica kao najnepristojniji čin i rušenje čudorednog odgoja navodi dovođenje pasa sa sobom u crkvu. Nije dozvoljeno ispred ili pokraj crkve bućati i praviti nered za vrijeme mise jer se tako pokazuje nepoštovanje. Za kraj ovog dijela navodi se način ophođenja i ponašanja u crkvama drugih vjera. Za vrijeme njihove službe nije pristojno hodati naokolo po crkvi i pregledavati umjetnine ili ismijavati tuđu vjeru i običaje. „*Ko je razuman i čestito naobražen, štuje i počituje ono, što je drugomu sveto, i prepušta svakomu, da slobodno misli i vjeruje, kako je njemu milo.*“ (Jambrišak, 1896, 171) U sljedećem dijelu ovoga poglavlja knjige, Jambrišak, govori o ponašanju na ulici. Posebno je važno paziti kako se ponašamo na ulici, budući da na ulici ljudi imaju mogućnosti više pratiti ponašanja drugih osoba. Zato treba izbjegavati sve ono što bi nas moglo osramotiti i sve što bi prema drugima iskazivalo nepoštovanje. Druge ljude ne smijemo uznemiravati, te drugome kvariti veselje ili vrijeđati tuđe slobode. Tko sebi dozvoli da ga se zavede i nagovori na radnje kojima se vrijeđaju druge osobe ili njihovo vlasništvo, taj dokazuje da mu se nisu u dušu uvukla načela pravilnog odgoja i uljudbe. Djevojke nikada ne bi trebale same izlaziti na ulicu, to je dozvoljeno samo ako se događa iz poslovnih razloga. Nitko ne treba besposleno tumarati po ulicama, a posebno nije

lijepo kada to rade djevojke. U susretanju će poznatu ženu muškarac prvi pozdraviti, ali s njom nikako ne treba započinjati razgovor, već je potrebno pričekati da vidimo hoće li ona započeti razgovor s nama ili neće. Muškarac koji djevojku želi otpratiti prvo za to od nje mora dobiti dopuštenje. Kada pored nekoga prolazimo nikada ne smijemo okrenuti glavu na drugu stranu, jer se to smatra namjernom uvredom. Osobama koje nam dolaze u susret ne zurimo u lice, već gledamo ravno ispred sebe. U susret s drugom osobom nije pristojno dok prolazi pored nas odmah pljuvati ili se iza njezinih leđa odmah glasno smijati, jer bi prolaznik mogao shvatiti kao da je bilo njemu namijenjeno. U koliko prolazi svećenik sa svetim otajstvom, treba kleknuti, neovisno o vremenu. Ako netko promatra kipove ili druge znamenitosti, ne prolazimo ispred njihovog lica, kako mu ne bismo smetali u promatranju (Jambrišak, 1896). U znak pozdrava muškarci se mogu nakloniti samo u salonima, a ne na ulici. Na ulici je u znak pozdrava dovoljno samo skinuti šešir. Stroži propisi vrijede za ženin naklon. Žene se naklanjaju cijelim tijelom i njihov naklon je važniji od muškarčevog. Djevojčice se starijim gospođama naklone dublje, a muškarcima samo glavom. Djevojka stariju gospođu uvijek mora pozdraviti stojeći. Ako se osobe žele pozdraviti rukovanjem, muškarac nikada ženi ne smije prvi pružiti ruku osim u slučajevima ako je stariji ili iz visokog staleža pa joj time želi iskazati poštovanje. Isto tako ljudi iz nižeg staleža nikada ne smiju prvi pružati ruku osobi višeg staleža. Na stepenicama privatnih kuća se pozdravlja, dok se to ne radi na stepenicama javnih zgrada. Muškarac uvijek mora pozdraviti kada sretne poznatu ženu, pa čak i nekoliko puta dnevno. U mračnim ulicama, noću se ne pozdravlja, ali ako su osvijetljene onda se pozdravlja. Visoka ličnost nikada ne smije duboko odzdraviti na pozdrav potčinjenoga, osim ako je muškarac ženi poglavar, tada ju pozdravlja kao muškarac ženu, a ne poglavar potčinjenog. I za kraj autorica poručuje da prijateljev pozdrav djeluje kao najnježnija prijateljska riječ (Jambrišak, 1896). Iz izgovorenih se uputa za ćudoredno ponašanje najbolje vidi koliko su pravila pristojnosti u ono vrijeme bila stroga i koliko se pazilo na detalje pa čak i na jednu malenu i ne toliko važnu stvar kao što je način na koji ćete nekome uputiti pozdrav.

Sljedeća pravila se odnose na posjete kazalištu i koncertima. Najveća greška koju ljudi čine na ovakvim događajima je misliti da netko može raditi što hoće samo zato što je platio kartu za svoje sjedalo. U ovim prostorima ne treba kasniti, razgovarati za vrijeme predstave ili se smijati. Ako muškarac ima bolje mjesto, treba ga ponuditi ženi, a žena ga prihvaća ukoliko karta za to sjedalo košta isto novca kao i za njeno sjedalo. Ako je žena sama, muškarac se može ponuditi da ju otprati kući. Jambrišak ističe kako se u kazalište ne treba ići samo radi zabave i društva, već i radi umjetničkog užitka, jer kazalište je hram svetinje, gdje se služi služba narodnosti (Jambrišak, 1896). Opet možemo vidjeti da Marija Jambrišak snažno potiče i podržava sve što oplemenjuje i

budi domoljublje i kulturno uzdizanje naroda.

Sitni svakodnevni

ljudski odnosi su za autoricu od velike važnosti pa se ona djelujući odgojno i ćudoredno odlučuje napisati naputke za ponašanje u gostioni i kavani. Odrasli muškarac slobodno može ići u gostionicu nakon posla, ako mu to dopuštaju obiteljske i novćane prilike. Ali i u tom posjetu ne smije zaboraviti da nikada ne smije osramotiti svoj položaj u društvu. On uvijek mora imati obzira prema drugima, jer su u gostionici svi jednaki i svi su ovdje samo gosti. U gostioni se potiče na igranje što je ugodan način zabave. Ipak, čak i ako se karta, nikada se ne smije ići za dobitkom, već treba igrati kako bi se zabavilo (Jambrišak, 1896). Ovdje vidimo da Jambriškova osuđuje pohlepu, ali potiče ljude da se zabavljaju, igraju i provode svoje slobodno vrijeme među ostalim ljudima i u društvu. U svakodnevnom druženju na razgovorima u kavani nije dobro rugati se nečijoj vjeri, ćudorednosti i poštenju. Savjetuje se kako ovdje nije dobro grditi duhovne ili svjetske vlasti, državne naredbe ili ustanove. Zabranjeno je psovati i dizati buku, jer to smeta ostalim gostima u njihovoj zabavi (Jambrišak, 1896).

Na izletima se dopušta

čovjeku veća sloboda u ponašanju koja ipak mora biti u granicama pristojnosti. Muškarci na izletima moraju ženama biti na usluzi i gotovo se za njih žrtvovati. Muškarac plaća za ženu sve, a nikako ne smije biti obratno, osim ako starija gospođa želi platiti za mladića, a suprug nikada ne smije dopustiti da drugi muškarac plaća za njegovu ženu. Opet Jambriškova potiče da se i na izletima igraju naše narodne igre. Svaki pojedinac se treba potruditi da društvo zabavi, ali ako to ne znade tada barem neka zabavu ne kvari (Jambrišak, 1896).

Kao na izlete tako mnogi ljudi

odlaze u toplice na odmor. Ako već putujemo, trebamo običi i ljepote naše domovine i upoznati razne običaje našega naroda. U kupalištu je lakša interakcija s ljudima jer nije sve formalno. U kupkama nailazimo na razne ljude i trebamo paziti s kim sklapamo prijateljstvo, jer čovjek nikada ne znade s kim može imati posla, a posebno trebaju biti oprezne žene bez pratnje muškarca (Jambrišak, 1896).

Potiče se da čovjek putuje, jer ono čovjeka

obrazuje i proširuje mu vidike. Kada uđemo u vlak ili parobrod, svatko sebi uzme mjesto koje želi, ako ima izbora. U vlaku se ne trebamo toliko obazirati na druge jer je ovdje svatko sebi najbliži. Naravno, muškarac prema ženi, a mlađi prema starijem moraju ipak imati obzira. Treba biti oprezan kome se možemo povjeriti na ovakvim putovanjima, jer se mnogi pod krinkom prijateljstva žele određenoj osobi približiti, a zapravo žele naš novac ili pokvariti naše ćudoređe. Kada smo u stranoj zemlji, ne treba govoriti nepovoljno o uređenosti te države i njenim običajima, jer bi nas to moglo dovesti u nepovoljne situacije. S novcem se treba ponašati odgovorno, kako ne bismo ostali bez njega i bili u nemogućnosti da se vratimo kući s putovanja (Jambrišak, 1896).

U ovom se odlomku autorica obraća ženama koje se nisu udale i samostalno zarađuju za svoj život. Sufražetski pokret je oborio predrasudu o ženskoj nedoraslosti za umnu radnju. Stoga ovdje Jambrišak postavlja jedno moralno pitanje: zašto se ženama uskraćuje sloboda, ako je ženski rad nužna posljedica socijalnih i gospodarskih odnosa, koji nisu nastali ženskom krivnjom? Žene moraju biti slobodne da pošteno zarađuju novac, jer to je pravi izraz ženske emancipacije. U situacijama kada žene ne mogu pošteno zarađivati, tada se odaju dangubi i raskalašenosti. Udana žena ne može posvuda bez muža, mlada djevojka bez majke, a samostalna žena je u ovom pogledu puno slobodnija. Kada ona dođe blizu 30 godina, može sama voditi kuću, može sama na koncerte, a može i sama putovati. Ipak, ne bi se trebala noću sama vraćati kući bez pratnje druge žene ili oženjenog muškarca koji je na dobrom glasu. Poglavari u službi će joj većinom biti muškarci, a ona se prema njima treba ponašati pristojno, kako dolikuje čestitoj djevojci. Poglavari ne smiju zlorabiti svoj službeni položaj prema njoj, a ona od poglavara mora zahtijevati pristojnost i pažnju i ne smije dopustiti nikakvu drskost s njihove strane. Jambrišakova još poručuje kako samostalne žene nikada ne smiju zaboraviti da su žene i oteti se ženstvenosti: „*Ona ne smije nikada zametnuti svoje čudi i oteti se svome ženstvu, jer što bi bila i najsavršenija žena, da ne ostane žena?*“ (Jambrišak, 1896, 197).

Sljedeći dio knjige govori o odnosima poglavara i podložnika. Pristojno vladanje podložnika ponukat će poglavare da i oni prema njima budu prijazni. Glavno pravilo službe je da poglavar ne ističe previše sebe kao šefa. On od svojih podložnika treba tražiti da se trude u svom poslu i da mu iskazuju dužno poštovanje, ali nikako da budu kukavice i da se slijepo pokoravaju njegovim nazorima u službi i životu. U sadržaju ove knjige se ističe kako sam posao ne daje čovjeku vrijednost, jer čak i najniži službenik je koristan državi ako svoj posao obavlja savjesno. Poglavarove zapovijedi trebale bi biti više kao molbe, nego kao zapovijedi, a podložnik naredbu mora slušati. Poglavar u podložniku treba probuditi ljubav za rad i posao koji obavlja, na načina da ga pohvali i nagradi kada je to zaslužio. Također, poglavar je podložnicima uzor. Nije lijepo kada podložnik u društvu ocrnjuje poglavara, a to se radi da se poglavaru uzdrma položaj ili da mu se osveti. Ako poglavar ne obavlja svoju dužnost pošteno nego na ruglo svojim podanicima i narodu, treba stati na kraj njegovim zlouporabama, ali ne prijetnjama u novinama, već kod glavara zemlje. „*Odnosaj između poglavara i podložnika neka se temelji na međusobnom pouzdanju, ljubavi i štovanju, službovanje bit će im ugodno, ali i blagotvorno po domovinu*“ (Jambrišak, 1896, 200),

5. Pismena komunikacija i oslovljavanje

Prelazimo na 5. poglavlje koje govori o pismenoj komunikaciji i o oslovljavanu osoba. Ovdje Marija Jambrišak zapravo još jednom ponavlja pravila koja je utvrdila za međusobna ponašanja ljudi. Tako prvo navodi da se pisma trebaju pisati čistom hrvatinom. Onaj koji piše pisma, neka ih piše iskreno, onako kako misli i osjeća, a mora se obazirati na pristojnost i na osobu kojoj piše. Treba iskazati dužno poštovanje prema staležu i zaslugama osobe kojoj pišemo, ali to treba istaknuti dostojno i neusiljeno. Treba se čuvati pretjeranog laskanja i pretjerivanja, jer je to podlo i licemjerno. Kada pišemo pisma, treba paziti i na osobnost primatelja, pa tako nećemo poslati pismo puno šala nekoj ozbiljnoj osobi. O sebi treba pisati čedno, ne isticati svoje zasluge, a ne treba niti često o sebi govoriti jer to odaje taštinu. Ako se na nekoga žalimo, ne treba izražavati našu zlovolju, već žaljenje što nam je taj čovjek dao povoda da se na njega tužimo. Ako se zahvaljujemo na dobročinstvu, treba to dovoljno istaknuti, ali opet ne pretjerivati tako da to vrijeđa istinu. U koliko pišemo osobi koju smo uvrijedili, odmah treba priznati pogrešku i iskazati žaljenje što se tako dogodilo i obećati da ćemo odstraniti sve što bi dalo povoda uvredi. Imamo pravo napisati i da druga osoba nije u pravu, ali to treba napisati oprezno i samo natuknuti kako ne bi došlo do nove uvrede.

Djevojke ne smiju primati ljubavna pisma od nepoznatih mladića, jer se na to gleda kao da je djevojka tog mladića svojim nemoralnim ponašanjem na to ohrabrila. U pismima treba paziti da ne ispadnemo sebični, zavidni i zlobni. Primljena pisma se ne pokazuju drugim osobama, ako se time pisac izruguje. Ako je u pismu napisano nešto što bi za pisca moglo imati loše posljedice kada dođe u ruke druge osobe, treba to pismo uništiti.

Ovdje se ističe i kako je u pristojnom, uljuđenom, kulturnom i obrazovanom narodu važno tituliranje u pismenoj i govornoj komunikaciji. Uvijek je potrebno paziti da titulu napišemo točno,

kako ne bi smo uvrijedili osobu kojoj je pismo upućeno. Ženama se titulira naslov koji im pripada prema rođenju, a ne onaj koji imaju njihovi muževi. Tako se kao primjer navodi priča u kojoj je pred cara Franju Josipa došla neka gospođa i car je upita tko je ona. Ona mu odvrati da je savjetnikovica, a car odvrati da u njegovom carstvu ima savjetnika, ali ne i savjetnikovica (Jambrišak, 1896).

6. Dužnosti prema domovini i samome sebi

Posljednje poglavlje u knjizi govori o dužnosti prema domovini i prema samome sebi. Jambrišak navodi kako je domoljublje jedna od najvećih i po čovječanstvo jedna od najblagotvornijih kreposti. Zagovara čisto i nesebično domoljublje u kojem čovjek uvijek nastoji oko dobra svoga naroda i svoje domovine. Samo je takvo požrtvovno domoljublje izvelo mnoštvo krasnog i plemenitog u svijetu, proslavilo i usrećilo narode, te podiglo i cijelo čovječanstvo na ovaj stupanj obrazovanosti na kojemu je danas. Domovina treba imati poštene, korisne i radišne sinove i kćeri. Autorica poručuje hrvatskoj mladeži da ne dangube i ne provode vrijeme u besposlici. Mladež treba biti korisna domovini kako znanjem tako i umijećem, a time i sebi pribavlja udoban i pošten užitak. Ukoliko pojedinac ima zemlju treba nastojati da mu ona što više rodi kako bi se sirotinji moglo pomoći, a svojim sugrađanima povećati užitak. Onaj tko se bavi obrtom, neka nastoji napredovati i dostići ono što su drugi narodi izumili i usavršili. Osobe koje se bave znanošću trebaju širiti njezine spoznaje u narodu kako bi se narod mogao nadmetati u vještini i u radu, kao što se u prošlosti nadmetao na bojnom polju. „*Budi iskren i otvoren pramam svakomu čovjeku i prama tvojim poglavarima, imaj srca istinu ne samo skrovito ljubiti, nego gdje se radi o dobru domovine, pristojnim je načinom kazati, makar se ona komugod i ne milila; zaista je mrsko i štetno zatajiti istinu s kojekakvih kukavnih razloga.*“ (Jambrišak, 1896, 221).

Nikad se ne smijemo stiditi svoga doma i roda, nego se uvijek o njima treba govoriti s ponosom. Uvijek govorimo svetim hrvatskim jezikom na kojem su nas roditelji odgojili. Iskustvo govori kako se ni jedan narod nije naobrazio tuđim jezikom. Ipak treba proučavati i strane jezike jer je svaki čovjek naš bližnji, pa tako i onaj čovjek koji govori drugim jezikom. Trebamo ljubiti pripadnike svog naroda, ali ne smijemo biti nepravedni prema ljudima stranog porijekla. Od djetinjstva se u domu trebaju poštovati narodni običaji, narodni jezik i narodna knjiga. Hrvatske

majke imaju zadatak da nas ne nadvlada tuđinstvo i zato u njih cijeli narod stavlja veliku nadu (Jambrišak, 1896).

Vrlo veliki naglasak stavlja se i na odnos prema samome sebi. Kako bismo se mogli pristojno ponašati i svoje ponašanje prilagoditi drugima, treba nam puno iskustva i poznavanja ljudi, a osnova za to je samospoznaja. Onaj koji samog sebe dobro poznaje moći će uspješno upoznati i ostale ljude, a to će ga naučiti: kako da pravedno o drugima sudi, kako s njima postupati, kako njihove slabosti i mane podnositi, te kako prema svakome biti dobronamjieran, strpljiv i obziran. Korisno je sebe i svoja djela uspoređivati s drugima. Treba paziti i na duševno i na fizičko zdravlje. Ne smijemo dopustiti da nas životne bure slome i ovladaju našom unutrašnjosti. Tako ćemo uvijek ostati vedre naravi i najveće nedaće neće nas moći slomiti. Ako želimo da nas drugi cijene i poštuju, prvo trebamo sami sebe cijeniti i sebe poštovati. Poštovanje samoga sebe je najuzvišenije čuvstvo koje vodi do: čistoće, trijeznosti, ćudorednosti i bogoštovlja. Ne smijemo biti zavidni. Kada vidimo da je drugi bolji u nečemu od nas, samo moramo više raditi i dostići ćemo njegov uspjeh. Odgovorno i marljivo trebamo obavljati svoje dužnosti.

Na kraju autorica zaključuje: „*Vedrina duše, radinost i ljubav prama zvanju svomu prijateljuje čovjeka sa samim sobom, on postaje rek bi sam sebi ugodan i vjeran drug; on postaje pravedan i blag sudac tuđih mana, stroži prama samome sebi nego li prama drugima, jer ne upisuje sebi sve dobro, a drugima sve zlo. Ko ovako nastoji da sam sebe spozna, taj će sigurno pogoditi pravi način, kako će spoznati svoga bližnjega, te će onda raditi prema ovoj: Ljubi bližnjega svoga, kao samoga sebe*“ (Jambrišak, 1896, 228).

7. Pogled autorice na odgoj i vladanje

Marija Jambrišak se poziva na Kanta: „*Čovjek može postati čovjekom samo po odgoju. On je ono što od njega načini odgoj.*“ (Jambrišak, 1896, 3). Ona smatra da je razumna duša ono što nas razdvaja od životinja. Zbog toga je duševni život vrlo važan pa ga je potrebo pomno njegovati i usavršavati, a to usavršavanje naziva se duševnim odgojem. Postoji više vrsta duševnog odgoja. Duša sebi stvara spoznaje o stvarima oko sebe i to se djelovanje naziva spoznaja ili um. Spoznaje u duši pobuđuju ugodna ili neugodna čuvstva, a to se zove čuvstvovanje ili srce. Iz spoznaja i čuvstava rađaju se težnje, a to se zove težnja ili volja. Kako bi se čovjek potpuno naobrazio, potrebno je da mu se duševni odgoj razvije u sva tri pravca – treba usavršiti i um i srce i volju. Zato se duševni odgoj dijeli na odgoj uma ili intelektualni odgoj, odgoj srca ili estetični odgoj i odgoj volje ili moralni odgoj. Odgojna svrha je da tijelo učini zdravim i spretnim, a dušu da opskrbi vrijednim znanjem, maštu učiniti živom i uređenom, razum bistim i oštrim, ćud prihvatljivom za sve dobro i lijepo, a volju ćudorednom.

Ovo sve se naziva nutarnjim odgojem, a nasuprot njemu je vanjski odgoj, odnosno pristojnost i lijepo vladanje. Nutarnji odgoj treba dovesti u sklad s vanjskim odgojem. Navodi se kako je svijet navikao da o pojedincu sudi po njegovoj vanjštini, jer je ona zrcalo unutarnjosti i mjerilo nutarnjeg odgoja. Dakle pristojno vladanje i društvena uglađenost mora biti izljev čestite i umne duše, dobra i milosrdna srca, te treba da sa uglađenim vladanjem imamo i uglađeno srec i ćudorednost (Jambrišak, 1896). U svojoj seriji članaka u časopisu „Na domaćem ognjištu“ navodi autorica kako bi svaka majka trebala da sa svojom djecom provodi što više vremena, a ljubav treba upravljati cijelim procesom odgoja (Jambrišak, 1901).

Vladanje u društvu tadašnjeg vremena je uvjetovano spolom, staležom i konkretnim situacijama u kojima se pojedinac nalazi. Patrijarhalno društvo još uvijek prevladava i stoga su žene vrlo zakinite za određene stvari u ponašanju. Muškarac je glava kuće i obitelji, a žena mu ne bi smjela proturječiti, osim u iznimnim situacijama. U društvenoj komunikaciji nikada ne smijemo povrijediti bližnje, a posebice moramo paziti na svoj glas i to kako nas drugi vide u društvu.

Naglašavaju se razlike u ponašanju djevojčica i dječaka. Pristojno vladanje se treba učiti od ranog djetinjstva. Najčešća kazna za neprimjereno ponašanje je osuda društva i okoline. Kod učenja pristojnog ponašanja najveću ulogu igra primjer koji pred djecom moraju pokazati i roditelji i učitelji, jer nema svrhe ako djeci samo govorimo koja su pravila ponašanja, a onda ih pred njima mi sami kršimo.

Zaključak

Možemo zaključiti kako je čudoredni odgoj u vrijeme Marije Jambrišak bio duboko uvjetovan spolom, staležom i konkretnom situacijom u kojoj se čovjek nalazi. Patrijarhalno društvo je žene poticalo na poslušnost svom mužu i brigu o kući dok muževi rade. Žene moraju biti blage prema muževima i one mužu moraju biti glas razuma u situacijama u kojima on skrene s ispravnog puta. Djeca su morala biti bezuvjetno poslušna odraslima. Muškarac je glava kuće i on priređuje novac kako bi obitelj preživjela. On je u njoj glava kuće i sa svojim primjerom pokazuje pravila pristojnosti. Muž i žena moraju imati obostrano poštovanje kako bi obiteljski život funkcionirao kako treba. Muškarcu i ženi se preporuča strpljivost u borbi sa životnim problemima. Kod rođenja djeteta dolazi velika odluka o kumstvu. Velika je odgovornost biti kum i zato roditelji moraju dobro paziti koga će uzeti za kuma. Kumovi su djeci savjetnici pa ne treba birati kumove po bogatstvu, već kum mora biti netko u koga se roditelji i dijete mogu pouzdati. Kod sklapanja braka isto tako ne treba gledati na bogatstvo buduće žene i muža jer novac lako nestane, a onda nema ni novca ni sreće u braku. Ako smo nekome prijatelj, tada treba biti uz njega i u veselim i u tužnim situacijama. Pa tako ako nekome umre netko iz porodice, trebamo mu iskazati empatiju i pomoći mu koliko možemo.

Nakon što čovjek završi svoje školovanje, treba zadržati neiskvarenu dječju narav i stalno težiti da se dalje obrazuje. Glavno načelo je nikada ne raditi nešto što šteti i smeta bližnjima. Treba poštovati sve ljude jer su svi ljudi braća, neovisno o njihovoj vjeri, nacionalnosti i jeziku kojim govore. Prema različitostima se treba odnositi s poštovanjem. Ipak, najviše treba ljubiti svoju domovinu i svoj narod kao i sve ono što je proisteklo iz naše domovine i našeg naroda. Poseban naglasak je stavljen na odnos prema siromašnima, bolesnicima i nesretnicima. Njima trebamo pomagati koliko možemo, a posebno ako su unesrećeni ne svojom krivnjom. Uvijek treba govoriti istinu, pa makar ona drugima smetala. Najvažnije čudoredne vrijednosti su istina, ljubav prema radu i poslušnost za što treba odgajati djecu od malena, jer je dijete ogledalo odraslog čovjeka.

Drugim ljudima smo dužni odati poštovanje koje im po zaposlenju ili staležu pripada. U svim situacijama treba biti skroman, ljubazan i obziran. Roditeljima, učiteljima i uzgojiljama isto tako moramo odati nužno poštovanje, jer su to ljudi koji su nas odgojili i učinili nas čovjekom kakvim jesmo. Uvijek trebamo obavljati svoj posao savjesno i najbolje što možemo, jer tako pomažemo domovini i njezinom napretku. Marija Jambrišak zagovara i cjeloživotno obrazovanje, za koje volimo reći da je vrlo suvremena ideja, a vidimo da je Jambriškova to zagovarala prije više od stotinu godina. Nikada ne smijemo prestati učiti o ljudima i svijetu oko sebe, jer ljude i svijet nikada do kraja ne možemo spoznati. Čovjek treba uvijek nesebično iskazivati ljubav prema domovini i svome narodu. Ukoliko čovjek poteno i marljivo radi, to koristi i njemu samome, ali i domovini. Također, treba njegovati hrvatski jezik, jer nijedan narod se nije oplemenio korištenjem tuđeg jezika. Kako bi se što pristojnije ponašali i odnosili prema drugima, prvo trebamo spoznati sebe, jer ako realno ne sagledamo svoje mane, tada nemamo pravo naglašavati ili ukazivati na mane naših bližnjih. Kroz samospoznaju trebamo naučiti i susprezati svoje mane i lakše podnositi mane drugih ljudi.

Literatura

1. *I. obća hrvatska učiteljska skupština u Zagrebu*, (1871). Zagreb, Centralni odbor I. obće hrvatske učiteljske skupštine
2. Batinić, A., (2008). Plemkinje duha, *Nova Croatica*, Vol. 2, No. 2, Zagreb, Odsjek za kroatistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 197 – 215
3. Hrvatska enciklopedija, *Moral*,
<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41862>, posljednji put posjećeno: 27. lipnja 2020.
4. Hrvatska enciklopedija, *Moralni odgoj*,
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=41867>, posljednji put posjećeno: 27. lipnja 2020.
5. Ivanković Škrinjar, M., (2014). Više djevojačke škole ženskih crkvenih redova u Hrvatskoj i Slavoniji na prijelazu stoljeća: prema Zbirci školskih izvješća Hrvatskog školskog muzeja, *Anali za povijest odgoja*, Vol. 13, No. 13, Zagreb, Hrvatski školski muzej, 65 - 76
6. Jagić, S., (2008). „Jer kad žene budu prave...“ Uloga i položaj žena u obrazovnoj politici Banske Hrvatske na prijelazu u XX. stoljeće, *Povijest u nastavi*, Vol. 6, No. 11, Zagreb, Društvo za hrvatsku povjesnicu, 77 - 100
7. Jambrišak, M., (1896). *Pristojno vladanje u svim životnim prilikama*, Zagreb, Knjižara L. Hartmana.
8. Jambrišak, M., (1901). *Ženski život, Na domaćem ognjištu*, Knjiga I, Zagreb, Hrvatski pedagoško-književni zbor.

9. Lukaš, M., (2010). *Obiteljski odgoj u Hrvatskoj, razvoj ideja od 1850. do 1918. godine*, Rijeka, Hrvatsko futurološko društvo
10. Lukaš, M., Munjiza, E., (2010). *Pedagoška hrestomatija*, Osijek, Filozofski fakultet
11. Munjiza, E., (2020). Diferencirano i reducirano obrazovanje djevojčica u obveznom školstvu Hrvatske druge polovice 19. stoljeća, *Didaktički izazovi III: didaktička retrospektiva i perspektiva kamo i kako dalje*, Osijek, Filozofski fakultet Osijek, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Osijek, 45 – 66
12. Munjiza, E., (2012). *Napredak* o odgoju djevojčica u obveznom hrvatskom školstvu druge polovice 19. stoljeća, *Napredak*, Vol. 153, No. 2, Split, Hrvatsko pedagoško književni zbor, ogranak Split, Filozofski fakultet sveučilišta u Splitu, 279 - 292
13. Munjiza, E., (2009). *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*, Osijek, Filozofski fakultet Osijek
14. Munjiza, E., (2010). Utemeljenje i rad školskih knjižnica u Hrvatskoj do kraja 19. stoljeća, *Život i škola*, Vol. 56, No. 23, Osijek, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
15. Ograjšek Gorenjak, I., (2006). Otvaranje ženskog liceja u Zagrebu, *Povijest u nastavi*, Vol. 4, No. 8, Zagreb, Društvo za hrvatsku povjesnicu, 147 - 176
16. Ogrizović, M., (1979). *Marija Jambrišak*, Zagreb, Školske novine.
17. Ogrizović, M., (1989). *Prilozi nacionalnoj povijesti pedagogije*, Zagreb, Školske novine
18. Švoger, V., Turkalj, J. (ur.), (2016). *Temelji moderne Hrvatske: hrvatske zemlje u „dugom“ 19. stoljeću*, Zagreb, Matica Hrvatska
19. Župan, D., (2017). *Biti učenik u Hrvatskoj u dugom 19. stoljeću, katalog izložbe*, Zagreb, Hrvatski institut za povijest, Hrvatski školski muzej

20. Župan, D., (2009). Dobre kućanice: Obrazovanje djevojaka u Slavoniji tijekom druge polovice 19. stoljeća, *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, Vol. 9, No. 1, Slavonski Brod, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 232 – 256
21. Župan, D., (2013). *Mentalni korzet: Spolna politika obrazovanja žena u Banskoj Hrvatskoj (1868 – 1918)*, Osijek – Slavonski Brod, Učiteljski fakultet u Osijeku, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje
22. Župan, D., (2008). Odnos prema tijelu unutar hrvatskog školskog sustava druge polovine 19. stoljeća, *Radovi zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Vol. 40, No. 1, Zagreb, Zavod za hrvatsku povijest Fiozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 189 – 209
23. Župan, D., (2002). Utjecaji Mažuranićeve reforme školstva na pučko školstvo u Slavoniji (1875. – 1885.), *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, Vol. 2, No. 1, Slavonski Brod, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 277 - 292
24. Župan, D., (2001). „Uzor djevojke“: obrazovanje žena u Banskoj Hrvatskoj tijekom druge polovine 19. stoljeća, *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 33, No. 2, Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 435 - 452
25. Žuvela, S., (2010). Početci hrvatskog feminizma: Marija Jambrišak i Milka Pogачić, *Rostra*, Vol. 3, No. 3, Zadar, Sveučilište u Zadru, 95 - 102

Summary

The theme of this thesis is analysis of moral education in pedagogical work of Marija Jambrišak. The aim of this paper is to determine moral codex and moral values that were represented and written by Marija Jambrišak at her time. Through biography of Marija Jambrišak, we are giving context of creating her book, also we are questioning is Marija Jambrišak competent to write about moral education and polite behavior. By reviewing historical literature we will meet notable persons of the observed time that had influence on Marija Jambrišak's attitudes. We can also see which important persons did affect the views of Marija Jambrišak, and also who did affect development of her pedagogical ideas. This paper analyses her book „About polite behavior in every life situations“. Also, we will compare differences in moral education and values between males and females, and also between members of different social classes. We will try to get answer in which way are moral education and polite behavior connected. This paper also gives Marija Jambrišak's general views about education and behavior.

Keywords: Marija Jambrišak, moral education, polite behavior, moral values